

PRESTATIES VAN LEERLINGEN EN HET GEBRUIK VAN FRIES
ALS VOERTAAL OP BASISCHOLEN IN FRIESLAND

Prestaties van leerlingen en het gebruik van Fries als voertaal op basisscholen in Friesland

Annemarie van Langen
Madeleine Hulsen

ITS - Nijmegen

De particuliere prijs van deze uitgave is f 25,00.
Deze uitgave is te bestellen bij het ITS, 024 - 365 35 00.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

van Langen, A.

Prestaties van leerlingen en het gebruik van Fries als voertaal op basisscholen in Friesland.
/ Annemarie van Langen & Madeleine Hulsen - Nijmegen: ITS
ISBN 90 - 5554 - 167 - 2
NUGI 722, 724

© 2001 ITS, Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voorwoord

In dit rapport wordt verslag uitgebracht van een onderzoek dat het ITS in opdracht van het Ministerie van OC&W heeft uitgevoerd onder leerlingen, leerkrachten en directies van basisscholen in Friesland. In het rapport staan twee elementen centraal: de schoolprestaties van de leerlingen bij taal, rekenen en begrijpend lezen enerzijds en het gebruik van de Friese taal als voertaal op school anderzijds. Een grote hoeveelheid gegevens hierover is in 1999 en 2000 verzameld en wordt in de eerste hoofdstukken van dit rapport gepresenteerd. Vervolgens is een relatie gelegd tussen beide onderdelen, op zoek naar een eventueel effect van het gebruik van het Fries als voertaal op de prestaties van de leerlingen.

De projectleiding van het onderzoek was in handen van ondergetekende, daarin bij de analyse en beschrijving van de gegevens uit hoofdstuk 4 ondersteund door dr. Madeleine Hulsen. Collega Hans Versteegen coördineerde de dataverzameling ten behoeve van het onderzoek. Onze dank gaat uit naar de directies, leerkrachten en leerlingen van de basisscholen in Friesland die aan die dataverzameling hun medewerking hebben verleend.

Nijmegen, ITS
Drs. Annemarie van Langen

Inhoudsopgave

1 Achtergrond van het onderzoek	1
1.1 Aanleiding en voorgeschiedenis	1
1.2 Onderzoeksvragen en korte schets van de onderzoeksopzet	3
1.3 Onderzoeksinstrumenten	5
1.4 Het vervolg van dit rapport	5
2 Beschrijving van de onderzochte scholen en leerlingen	7
2.1 Inleiding: de uitgebreide en beperkte steekproef	7
2.2 De onderzochte basisscholen	7
2.3 Achtergrondkenmerken van de onderzochte leerlingen	11
2.4 Thuis taal van de leerlingen	17
2.5 Samenvatting	19
3 De schoolprestaties van basisschoolleerlingen in Friesland	21
3.1 Inleiding	21
3.2 De toetsen	22
3.3 De taalvaardigheid van basisschoolleerlingen in Friesland	22
3.4 De rekenvaardigheid van basisschoolleerlingen in Friesland	24
3.5 De leesvaardigheid van basisschoolleerlingen in Friesland	26
3.6 Samenvatting en conclusie	27
4 Het gebruik van Fries als voertaal op school	31
4.1 Inleiding: achtergronden van het Fries als voertaal op school	31
4.2 Resultaten eerder onderzoek naar het gebruik van Fries als voertaal op school	32
4.3 Aanvullend onderzoek: het gebruik van het Fries als voertaal op 27 basisscholen in Friesland	38
4.3.1 Inspectiegegevens 1988/99	39
4.3.2 Het schoolbeleid ten aanzien van het Fries als voertaal	42
4.3.3 Gebruik van het Fries als voertaal volgens de leerkrachten	43

4.4	Relaties tussen het gebruik van het Fries als voertaal en enkele andere variabelen	54
4.4.1	Friese taalvaardigheid van de leerkracht en gebruik van het Fries als voertaal	54
4.4.2	Percentage Friestalige leerlingen in de klas en het gebruik van het Fries als voertaal	57
4.4.3	Stedelijkheidsgraad van de vestigingsgemeente en gebruik van het Fries als voertaal	58
4.5	Samenvatting	59
5	De relatie tussen het gebruik van het Fries als voertaal op school en de prestaties van de leerlingen	61
5.1	Inleiding	61
5.2	Verschillende aspecten aan het gebruik van Fries als voertaal	62
5.3	Het gebruik van het Fries als voertaal door de leerkracht bij Friestalige leerlingen	64
5.4	De relatie tussen het gebruik van Fries als voertaal door de leerkracht en de schoolprestaties van de Friestalige leerlingen	67
5.4.1	Het gebruik van het Fries in de taallessen en de taalprestaties van Friestalige leerlingen	69
5.4.2	Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de taalprestaties van Friestalige leerlingen	70
5.4.3	Het gebruik van het Fries in de leeslessen en de leesprestaties van Friestalige leerlingen	72
5.4.4	Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de leesprestaties van Friestalige leerlingen	73
5.4.5	Het gebruik van het Fries in de rekenlessen en de rekenprestaties van Friestalige leerlingen	74
5.4.6	Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de rekenprestaties van Friestalige leerlingen	75
5.5	Het gebruik van het Fries als voertaal door de leerkracht bij Nederlandstalige leerlingen	76

5.6	De relatie tussen het gebruik van Fries als voertaal door de leerkracht en de schoolprestaties van de Nederlandstalige leerlingen	78
5.6.1	Het gebruik van het Fries in de taallessen en de taalprestaties van Nederlandstalige leerlingen	79
5.6.2	Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de taalprestaties van Nederlandstalige leerlingen	81
5.6.3	Het gebruik van het Fries in de rekenlessen en de rekenprestaties van Nederlandstalige leerlingen	82
5.6.4	Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de rekenprestaties van Nederlandstalige leerlingen	83
5.7	Samenvatting en conclusies	83
6	Samenvatting en nabescherwing	85
6.1	Onderzoeksvragen en opzet	85
6.2	Samenvatting van de onderzoeksbevindingen	86
6.3	Nabescherwing	88
	Literatuur	91

1 Achtergrond van het onderzoek

Het voorliggende rapport doet verslag van een onderzoek dat het ITS te Nijmegen in opdracht van het Ministerie van OC&W heeft uitgevoerd op basisscholen in Friesland. In dit eerste hoofdstuk beschrijven we de aanleiding tot het onderzoek, de achterliggende onderzoeksvragen en de opzet van het onderzoek.

1.1 Aanleiding en voorgeschiedenis

Het ITS voert samen met het SCO-Kohnstamm Instituut te Amsterdam het Landelijke Cohortonderzoek Primair Onderwijs uit, kortweg het Prima-onderzoek geheten. Dit grootschalige onderzoek is gestart in 1994 en wordt elke twee jaar herhaald. In het Prima-onderzoek worden leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 van circa 600 reguliere basisscholen en 100 scholen voor speciaal basisonderwijs uit heel Nederland getoetst op hun vaardigheden bij de vakken (voorbereidend) rekenen, taal en (in de hogere groepen) begrijpend lezen. Tevens worden schriftelijke vragenlijsten afgenomen bij leerkrachten, directie en ouders. Het doel van het Prima-onderzoek is meerledig: enerzijds wordt met de tweejaarlijkse metingen een actueel beeld verkregen van de stand van zaken in het basisonderwijs, anderzijds kunnen met de gegevens diverse beleidsmaatregelen worden geëvalueerd. Bovendien bevatten de Prima-cohortbestanden zoveel informatie, dat vragen die op enig moment rijzen in beleid of politiek vaak kunnen worden beantwoord zonder dat (veel) nieuwe dataverzameling hoeft te worden gepleegd.

Dat laatste was ook de bedoeling van het Ministerie van OC&W toen in 1998 het ITS benaderd werd met het verzoek om, zoveel mogelijk met gebruikmaking van gegevens uit het PRIMA-cohortonderzoek, het effect te onderzoeken van 'het gebruik door de basisschool van het Fries als voertaal op de schoolprestaties van de leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8'.

De overweging daarbij was dat de prestaties van de leerlingen bij taal, rekenen en begrijpend lezen - kernvakken in het basisonderwijs - al beschikbaar zouden zijn via de Prima-metingen op basisscholen in Friesland, zodat uitsluitend nog gegevens hoefden te worden verzameld over het gebruik door de scholen van het Fries als voertaal. Door beide typen gegevens te combineren, zou de onderzoeksvraag van het Ministerie dus relatief snel kunnen worden beantwoord.

Met 'het gebruik van het Fries als voertaal' doelde het departement op de situatie waarin het Fries door de leerkrachten wordt gebruikt tijdens het lesgeven in andere vakken dan het vak Fries; gegeven de beoogde aansluiting bij de Prima-gegevens ging het in dit geval met name om het lesgeven in de vakken (voorbereidend) rekenen, Nederlandse taal en begrijpend lezen. Voor een dergelijk gebruik van het Fries wordt de term 'voertaal' gehanteerd, waaronder wordt verstaan 'dat leerkrachten het Fries in formele zin als *medium of instruction* gebruiken bij andere vak- en vormingsgebieden dan het vak Fries' (Inspectie van het Onderwijs, 1989). Wettelijk is het toegestaan, maar niet verplicht om het Fries als voertaal te gebruiken in het basisonderwijs. In hoofdstuk 4 van dit rapport zullen we wat nader ingaan op de achtergronden van dit voertaalgebruik.

In reactie op het verzoek van het Ministerie is het ITS gestart met een telefonische enquête onder de basisscholen in Friesland die op dat moment deelnamen aan de derde meting van het Prima-onderzoek (schooljaar 1998/99). Hieruit kwam naar voren dat de PRIMA-scholensteekproef maar weinig scholen bevatte waar de Friese taal op min of meer structurele wijze tijdens het onderwijs werd gebruikt, buiten de lessen in het vak Fries om. Het aantal was onvoldoende om het gevraagde onderzoek verantwoord uit te kunnen voeren. Dit tekort aan geschikte scholen bleek overigens geen toeval. Volgens de Friese Onderwijsinspectie voert slechts een zeer beperkt aantal Friese scholen een expliciet - doch onderling verschillend - beleid ten aanzien van tweetaligheid in de hele school. Op andere (plattelands)scholen wordt het Fries veel meer incidenteel gebruikt en voornamelijk in de onderbouw bij de opvang van Friestalgige kleuters of bij de instructie in vakken als muzikale vorming of bewegingsonderwijs.

Naar aanleiding van de enquête-bevindingen is vervolgens besloten het ITS-onderzoek een jaar uit te stellen. In de zomer van 1999 stond namelijk een inventariserend onderzoek van de Onderwijsinspectie te Leeuwarden op stapel, dat uitgevoerd zou worden onder alle Friese basisscholen¹. Met de opbrengst van deze inventarisatie zou het ITS een zeer gerichte keuze kunnen maken van extra scholen - naast bruikbare Friese scholen uit de Prima-steekproef - ter aanvulling van de steekproef. In schooljaar 1999/2000 is het onderzoek onder deze nieuwe scholen gestart; in hetzelfde jaar zijn ook aanvullende data verzameld bij de 'bruikbare' Friese scholen uit de Prima-steekproef. In dit rapport wordt verslag gedaan van het eindresultaat hiervan.

---

¹ Het verslag van deze inventarisatie is in 2001 uitgebracht door de Inspectie onder de titel 'Het onderwijs in het Fries op de basisscholen in Friesland...'. Zie ook de literatuurlijst achterin dit rapport.

1.2 Onderzoeksvragen en korte schets van de onderzoeksopzet

De vraagstelling van het Ministerie van OC&W ten aanzien van onderhavige onderzoek kan in drie delen uiteengelegd worden:

1. Welke prestaties in Nederlandse taal, rekenen en begrijpend lezen behalen basisschoolleerlingen in Friesland?
2. Hoe en in welke mate gebruiken basisscholen in Friesland het Fries als voertaal bij andere vakken dan het vak Fries?
3. Is er een relatie tussen het gebruik van Fries als voertaal op de basisschool en de prestaties van de leerlingen?

Hierbij dienen drie kanttekeningen te worden gemaakt. Om te beginnen staan de eerste twee vragen weliswaar in principe ten dienste van de derde onderzoeksvraag, maar zullen zij in dit rapport ook afzonderlijk ruime aandacht krijgen. Dat betekent bijvoorbeeld dat ten behoeve van de eerste onderzoeksvraag de toetsprestaties van de leerlingen in Friesland ook worden afgezet tegen de prestaties die elders in Nederland zijn behaald door leerlingen die op een aantal achtergrondkenmerken vergelijkbaar zijn. Hiervoor kan gebruik gemaakt worden van de landelijke gegevens uit de derde meting van het Prima-cohortonderzoek.

Ten tweede is bij de uitwerking van de derde onderzoeksvraag besloten onderscheid te maken tussen leerlingen die van huis uit Friestalig en Nederlandstalig zijn. Het is immers niet ondenkbaar dat het gebruik van Fries als voertaal op school op de eerste groep - voor wie het Fries de eerste taal is - een ander (positiever) effect heeft dan op de tweede groep. We verwijzen tevens naar het proefschrift van De Jong en Riemersma (1994), waarin eveneens (onder andere) is onderzocht wat het effect is van het gebruik van het Fries als voertaal in het onderwijs op de taalvaardigheid van zowel Friestalige als Nederlandstalige leerlingen van groep 8 op basisscholen in Friesland.

Ten derde heeft de opdrachtgever aangegeven dat het onderzoek niet bedoeld is om verschillen vast te stellen tussen de schoolprestaties van Friestalige versus Nederlandstalige leerlingen in Friesland. Daarom worden bij de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag deze twee groepen leerlingen niet van elkaar onderscheiden.

Samengevat betekent het voorgaande dat in het onderzoek bij de volgende bronnen de volgende data dienden te worden verzameld:

- Bij basisschoolleerlingen: toetsprestaties
- Bij leerkrachten: mate/vorm van het gebruik van het Fries als voertaal tijdens instructie aan de getoetste leerlingen;
- Bij directies/schooladministraties: thuistaal en enkele andere achtergrondkenmerken van de getoetste leerlingen.

Wat betreft de verzameling van toetsprestaties kon deels gebruik gemaakt worden van de opbrengsten van de derde meting van het Prima-cohortonderzoek in schooljaar 1998/99. Ten behoeve van alle overige dataverzameling is aanvullend onderzoek uitgevoerd in schooljaar 1999/2000. Aan de hand van het schema hierna wordt dit toegelicht.

meetjaar toetsafnames bij leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8	aantal Friese basisscholen	waarvan geselecteerd voor dataverzameling onder leerkrachten & directie in 1999/2000:	waarvan respons leerkrachten & directie in 1999/2000
1998/1999 (Prima)	26	12	10
1999/2000	18	18	17
totaal	44	30	27

Aan de derde Prima-meting in schooljaar 1998/99 namen 26 basisscholen uit Friesland deel. Dat betekent dat bij de leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 van deze scholen in dat jaar toetsen zijn afgenomen. Niet al deze scholen waren echter geschikt om ook te betrekken bij de aanvullende dataverzameling, die specifiek ten behoeve van het onderhavige onderzoek in 1999/2000 werd georganiseerd onder leerkrachten en directies. Dat bleek uit gegevens van de Onderwijsinspectie waarover het ITS eind 1999 mocht beschikken (zie ook hoofdstuk 4). Deze gegevens waren verzameld bij de genoemde inventarisatie van de Inspectie onder Friese basisscholen en betroffen onder andere het percentage Friestalige leerlingen onder de schoolbevolking en het gebruik van Fries als voertaal op school. Twaalf van de 26 Friese basisscholen die in 1998/99 aan Prima hadden deelgenomen, bleken wel geschikt om ook aan het vervolgonderzoek deel te nemen: op deze scholen was sprake van een substantieel aandeel Friestalige leerlingen en bovendien van voldoende variatie in het gebruik van Fries als voertaal bij andere vakken dan het vak Fries, en dat was gezien de beantwoording van onderzoeksvraag 3 noodzakelijk. Uiteindelijk bleken tien van deze twaalf Prima-scholen ook bereid aan de aanvullende dataverzameling mee te werken.

Ter aanvulling op deze Prima-scholen heeft het ITS, opnieuw met behulp van het databestand van de Inspectie, nog achttien extra basisscholen in Friesland geselecteerd. Op deze scholen zijn in schooljaar 1999/2000 toetsafnames in groep 2, 4, 6 en 8 georganiseerd. Van deze scholen hebben er vervolgens 17 ook meegewerkt aan de dataverzameling onder leerkrachten en directie, die later dat schooljaar plaatsvond.

In totaal beschikken we dus over leerkracht- en directiegegevens van 27 Friese basisscholen; aan de hand van deze gegevens is de tweede onderzoeksvraag - naar het gebruik van Fries als voertaal - beantwoord. Wat betreft het beantwoorden van de eerste vraag - naar de schoolprestaties van de leerlingen in Friesland - beschikken we echter over toetsgegevens van leerlingen van 44 Friese basisscholen. Besloten is al deze gegevens ten aanzien van de eerste onderzoeksvraag ook te gebruiken, ondanks het feit dat bij de derde onderzoeksvraag - die een combinatie betreft van de opbrengsten van onderzoeksvraag 1 en 2 - uitsluitend de eerder genoemde 27 basisscholen en hun leerlingen betrokken zullen zijn.

1.3 Onderzoeksinstrumenten

Voor het vaststellen van de leerlingprestaties is gebruik gemaakt van de toetsen voor (voorbereidend) rekenen, taal en (in groep 6 en 8) begrijpend lezen uit het Prima-onderzoek. Alle leerlingen in de groepen 2, 4, 6 en 8 van de 44 Friese basisscholen uit kolom 2 van het voorgaande schema zijn in principe bij de toetsafnames betrokken geweest. Voorafgaande daaraan is bij de scholen een aantal algemene achtergrondkenmerken van de leerlingen verzameld, zoals hun sekse en wegingsfactor en het opleidingsniveau en herkomstland van hun ouders.

De scholen die in 1999/2000 bij de toetsafnames waren betrokken, ontvingen na afloop een rapportage die vergelijkbaar was met het schoolrapport dat deelnemers aan de Prima-metingen standaard ontvangen. Hierin werden de toetsscores van hun eigen leerlingen gepresenteerd en afgezet tegen de toetsscores van vergelijkbare scholen en leerlingen elders in Nederland.

De dataverzameling onder de leerkrachten die ten tijde van de toetsafnames les gaven in groep 2, 4, 6 en 8 bestond uit schriftelijke vragenlijsten over hun eigen beheersing van het Fries en hun gebruik van het Fries als voertaal op school. De dataverzameling onder de schooldirecties betrof enerzijds het verzoek alle beschikbare schriftelijke informatie te verstrekken over het schoolbeleid ten aanzien van het gebruik van het Fries; anderzijds het aanleveren van informatie over de thuistaal van de getoetste leerlingen.

1.4 Het vervolg van dit rapport

In het volgende hoofdstuk wordt de onderzochte steekproef van basisscholen en leerlingen in Friesland beschreven. In hoofdstuk 3 staan vervolgens de toetsprestaties van de leerlingen centraal (onderzoeksvraag 1) en in hoofdstuk 4 het gebruik op de basis-

scholen van het Fries als voertaal (onderzoeksvraag 2). In hoofdstuk 5 worden alle onderzoeksgegevens gecombineerd om onderzoeksvraag 3 te beantwoorden. Hoofdstuk 6 bevat een samenvatting van het rapport en een nabeschuiving.

2 Beschrijving van de onderzochte scholen en leerlingen

2.1 Inleiding: de uitgebreide en beperkte steekproef

In hoofdstuk 1 werd al beschreven, dat een deel van de gegevens in het onderhavige onderzoek afkomstig is uit de Prima-meting van 1998/99, terwijl een ander deel in een aanvullend onderzoek is verzameld in schooljaar 1999/2000. In totaal bevatte de Prima-steekproef van 1998/99 26 basisscholen uit de provincie Friesland. We beschikken over de toetsscores van vrijwel alle leerlingen die in dat schooljaar in groep 2, 4, 6 en 8 zaten van deze 26 scholen. Daarnaast zijn er in schooljaar 1999/2000 nog 18 andere Friese basisscholen - en hun leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 - onderzocht. Voor het beantwoorden van de eerste onderzoeksvraag kunnen we dus gebruik maken van de toetsprestaties van de leerlingen van 44 Friese basisscholen.

Echter, op basis van de inventarisatiegegevens van de Inspectie is slechts een deel van de 26 basisscholen uit de Prima-steekproef in 2000 opnieuw benaderd met aanvullende vragen voor leerkrachten en directie over het gebruik van het Fries als voertaal op school en de thuistaal van de leerlingen. Daartoe is alleen overgegaan als de inspectiegegevens aangaven dat er sprake was van een redelijk aantal Friestalige leerlingen onder de totale schoolbevolking. Bovendien is gezocht naar een steekproef van scholen waarbinnen voldoende variatie was in het gebruik van Fries als voertaal bij andere vakken dan het Fries. De meeste benaderde scholen bleken wel mee te willen werken aan de dataverzameling onder leerkrachten en directie, maar enkele scholen vielen uit. Een en ander betekent dat bij de beantwoording van de tweede en derde onderzoeksvraag 27 van de eerder genoemde 44 basisscholen en hun leerlingen zijn betrokken. Bij de beschrijving in deze paragraaf van de onderzochte basisscholen en leerlingen zal onderscheid gemaakt worden tussen de uitgebreide en beperkte steekproef, waarbij bedacht moet worden dat de beperkte steekproef (27 scholen en hun leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8) een selectieve deelverzameling van de uitgebreide steekproef (44 scholen en hun leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8) betreft.

2.2 De onderzochte basisscholen

In tabel 2.1 en 2.2 beschrijven we de uitgebreide en beperkte steekproef van Friese basisscholen op een aantal kenmerken. Ter vergelijking zijn ook de gegevens opgenomen van alle Friese basisscholen en van alle Nederlandse basisscholen. Bovendien

laten we de kenmerken zien van de 417 basisscholen uit de referentiesteekproef van Prima in 1998/99. Deze scholen worden representatief geacht voor alle basisscholen in Nederland (zie Driessen e.a., 2000). We presenteren de Prima-cijfers omdat de leerlingen van deze 417 scholen in de volgende paragraaf (ten aanzien van de leerlingkenmerken) en in het volgende hoofdstuk (ten aanzien van de leerlingprestaties) dienen als vergelijkingsgroep voor de Friese leerlingen uit de onderzoekssteekproef.

Alle gepresenteerde schoolgegevens zijn afkomstig uit een databestand van het Ministerie van OC&W en hebben betrekking op schooljaar 1999/2000. De toetsen daarentegen zijn deels in 1998/99 en deels in 1999/2000 afgenomen. Aangenomen mag worden dat in de loop van één schooljaar geen grote veranderingen optreden in de gepresenteerde schoolkenmerken.

Tabel 2.1 - Kenmerken (denominatie en urbanisatiegraad van de vestigingsgemeente) van de basisscholen in Nederland, de Prima-referentiesteekproef, Friesland en de uitgebreide en beperkte onderzoekssteekproef; gegevens schooljaar 1999/2000

	Nederland (n=7207)	Prima-ref. steekproef (n=417)	Friesland (n=497)	uitgebreide steekproef (n=44)	beperkte steekproef (n=27)
Denominatie	%	%	%	%	%
<i>Openbaar</i>	33.5	32.2	46.1	45.5	37.0
<i>Prot.-Christ.</i>	29.9	30.2	45.3	43.2	55.6
<i>Rooms-Kath.</i>	29.5	30.7	6.0	6.8	3.7
<i>Ov. Bijzonder</i>	7.1	6.7	2.6	4.5	3.7
Urbanisatiegraad	%	%	%	%	%
<i>Niet stedelijk</i>	24.3	22.8	60.0	52.3	59.3
<i>Weinig stedelijk</i>	26.2	26.4	18.5	20.5	14.8
<i>Matig stedelijk</i>	19.3	21.2	14.9	20.5	22.2
<i>Sterk stedelijk</i>	19.1	19.0	6.2	6.8	3.7
<i>Zeer sterk sted.</i>	11.2	10.6	-	-	-

Tabel 2.1 betreft de schoolkenmerken denominatie en urbanisatiegraad van de vestigingsgemeente. Het is duidelijk dat de verhoudingen in Friesland in het algemeen wat anders liggen dan landelijk. Het percentage rooms-katholieke scholen ligt er bijvoorbeeld beduidend lager, terwijl er juist meer openbare en protestants-christelijke scholen zijn. Wat urbanisatiegraad betreft, zien we dat (scholen in) zeer sterk stedelijke gemeenten eenvoudigweg niet voorkomen in de provincie Friesland. Het percentage

‘plattelandsscholen’ is daarentegen 2,5 maal zo groot als in Nederland als geheel en maakt zestig procent van alle Friese basisscholen uit.

De uitgebreide steekproef van Friese scholen in het onderhavige onderzoek (n=44) wijkt in beperkte mate af van de populatie van alle Friese basisscholen; het belangrijkste verschil betreft een relatief tekort in de steekproef aan scholen in niet stedelijke gemeenten en een klein overschot aan scholen in matig stedelijke gemeenten. De beperkte steekproef wijkt wat meer af van de totale Friese basisschoolpopulatie, zowel qua denominatie als urbanisatiegraad.

De uitgebreide steekproef bevat met 44 scholen overigens bijna negen procent van alle Friese basisscholen; de beperkte steekproef ruim vijf procent.

In tabel 2.2 worden enkele kenmerken van de leerlingpopulatie van de scholen gepresenteerd. Het betreft allereerst de omvang van deze populatie. De scholen zijn ingedeeld in vier categorieën van schoolgrootte, die in de totale Nederlandse schoolpopulatie elk een kwart van alle scholen bevatten. Ook is weergegeven wat het gemiddelde aantal leerlingen is.

Vervolgens geven we twee indicaties van de sociaal-etnische samenstelling van de leerlingpopulatie. De eerste betreft een zeventeling van schoolscores. De schoolscore wordt berekend op basis van de wegingsfactor van alle leerlingen, bekend van de formatieregeling van het Onderwijsachterstandenbeleid (OAB). De belangrijkste doelgroepeleringen van het OAB hebben een wegingsfactor van 1.25 (autochtone leerlingen met laag opgeleide ouders) of 1.90 (allochtone leerlingen met laag opgeleide ouders). Ook is in de tabel het gemiddelde percentage OAB-doelgroepeleringen weergegeven, ongeacht of het 1.25- of 1.90-leerlingen betreft.

Basisscholen in Friesland zijn met gemiddeld 125 leerlingen een stuk kleiner dan basisscholen in Nederland als geheel (gemiddeld 214 leerlingen). Meer dan zestig procent van de 497 Friese scholen heeft nog minder dan 125 leerlingen en gemiddeld per leerjaar dus minder dan zestien leerlingen. Verder zijn er relatief weinig scholen in Friesland met een schoolscore boven de 120. Dat komt vooral doordat een hoge schoolscore pas bereikt wordt bij een substantieel aantal allochtone OAB-doelgroepeleringen en die bevinden zich zoals bekend voor het overgrote deel in de Randstad. De meeste OAB-doelgroepeleringen in de provincie Friesland hebben een wegingsfactor van 1.25. Het gemiddelde percentage OAB-doelgroepeleringen, waarin geen onderscheid tussen 1.90- en 1.25-leerlingen wordt gemaakt, is in Friesland niet veel lager dan in Nederland als geheel.

Tabel 2.2 - Kenmerken van de leerlingpopulatie van basisscholen in Nederland, de Prima-referentiesteekproef, Friesland en de uitgebreide en beperkte onderzoekssteekproef; gegevens schooljaar 1999/2000

	Nederland (n=7207)	Prima- referentie (n=417)	Friesland (n=497)	uitgebreide steekproef (n=44)	beperkte steekproef (n=27)
Schoolgrootte	%	%	%	%	%
< 125	24.8	22.4	62.0	47.7	51.9
125-200	24.8	24.3	18.3	25.0	33.3
201-274	25.4	25.7	14.3	22.7	14.8
≥ 275	25.0	27.6	5.4	4.5	-
Gem. aantal leerlingen	214	220	125	145	131
Schoolscore	%	%	%	%	%
100-109	77.8	70.2	91.5	88.6	96.3
110-119	8.3	13.5	4.2	2.3	3.7
120-129	4.0	4.6	2.0	-	-
130-139	2.8	4.1	1.4	2.3	-
140-149	1.7	2.4	0.4	2.3	-
150-159	1.5	1.4	0.2	4.5	-
≥ 160	3.9	3.8	0.2	-	-
gem. % OAB- leerlingen	29	34	27	31	27

In de uitgebreide onderzoekssteekproef komen relatief meer scholen voor met een hoge schoolscore, maar deze zijn uit de beperkte steekproef weer allemaal verdwenen. Vermoedelijk zijn dit scholen uit de zogenaamde aanvullende Prima-steekproef; deze is naast de Prima-referentiesteekproef getrokken om het OAB te kunnen evalueren en bevat daartoe uitsluitend scholen met hogere schoolscores en veel allochtone leerlingen. Omdat de beperkte onderzoekssteekproef vooral scholen bevat met een redelijk aantal Friestalige leerlingen, komen de scholen uit de aanvullende Prima-steekproef daarin niet meer voor.

In de inventarisatie die de Inspectie van het onderwijs onder Friese basisscholen in 1999 heeft uitgevoerd, is ook gevraagd naar de omgangstaal die de leerlingen thuis gebruiken. In tabel 2.3 laten we zien wat de opbrengst van deze vraag is geweest ten aanzien van het percentage leerlingen dat als omgangstaal thuis het Fries gebruikt.

Tabel 2.3 - Percentage leerlingen per school dat thuis het Fries als omgangstaal gebruikt. Gegevens Onderwijsinspectie 1999

	Friesland (n=497)	uitgebreide steekproef (n=44)	beperkte steekproef (n=27)
n respons	423	40	27
% Friestaligen			
≤25	34.0	30.0	18.5
26-50	17.0	12.5	11.1
51-75	21.0	30.0	33.3
≥76	27.9	27.7	37.0
gem. % Friestaligen	49	53	62

Aangenomen dat er geen sprake is geweest van selectieve non-respons op de vragenlijst van de Inspectie, heeft bijna 49 procent van alle basisscholen in Friesland een overwegend Friestalige leerlingpopulatie. In het rapport waarin de Inspectie van het Onderwijs verslag doet van de inventarisatie (2001) wordt overigens gemeld dat de mate van Friestaligheid op de basisscholen gestaag afneemt. Een eerdere inventarisatie liet bijvoorbeeld zien dat in 1981 op meer dan de helft van alle Friese basisscholen door ten minste 75 procent van de leerlingen thuis Fries werd gesproken.

Op de scholen uit de onderzoekssteekproeven ligt het percentage Friestaligen onder de totale leerlingpopulatie hoger dan in Friesland als geheel; dat hangt uiteraard samen met het eerder beschreven criterium voor het trekken van deze steekproeven.

2.3 Achtergrondkenmerken van de onderzochte leerlingen

Ook op leerlingniveau is er sprake van een uitgebreide steekproef en een deelverzameling daaruit, de beperkte steekproef. In deze paragraaf presenteren we een aantal achtergrondkenmerken van de leerlingen in deze beide steekproeven. Het betreft alle leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 van wie via de scholen achtergrondinformatie is ontvangen. Van een klein deel van hen is overigens geen enkele toetsscore beschikbaar. Deze leerlingen waren vermoedelijk ziek of om een andere reden afwezig tijdens de toetsafnames.

In tabel 2.4 zijn de leerlingen in de twee steekproeven beschreven in termen van leerjaar, sekse, wegingsfactor, gezinssamenstelling en sociaal-etnische achtergrond (SEA). Dit laatste kenmerk is bekend uit de Prima-rapportages en betreft een combi-

natie van het opleidingsniveau en herkomstland van de ouders. Het resultaat is een vijfdeling:

1. beide ouders hebben maximaal een LBO-opleiding en zijn van Turkse of Marokkaanse herkomst (max. LBO, Tur/Mar);
2. beide ouders hebben maximaal een LBO-opleiding en zijn afkomstig uit andere landen dan Nederland, Turkije of Marokko (max. LBO, ov. allo);
3. beide ouders hebben maximaal een LBO-opleiding en zijn van Nederlandse herkomst (max. LBO, autocht);
4. de hoogst opgeleide ouder heeft maximaal een MBO-opleiding (max. MBO);
5. de hoogst opgeleide ouder heeft een opleiding op HBO- of WO-niveau (HBO/WO).

Indien er sprake is van een éénoudergezin, zijn de leerlingen in bovenstaande categorieën ingedeeld op basis van de gegevens van de aanwezige ouder.

Eigenlijk kan de variabele SEA worden beschouwd als een nadere uitsplitsing van de wegingsfactor: categorie 1 en 2 vormen in principe samen de OAB-doelgroep 1.90-leerlingen, categorie 3 bevat alle 1.25-leerlingen (volgens de aangescherpte criteria) en ook de meeste 1.40- en 1.70-leerlingen, en leerlingen in categorie 4 en 5 hebben een wegingsfactor van 1.00. Voor deze verdere uitsplitsing is gekozen omdat uit de Prima-gegevens heel duidelijk blijkt dat er nog grote onderlinge prestatieverschillen bestaan bij leerlingen met dezelfde wegingsfactor. Zo blijken de Turkse en Marokkaanse 1.90-leerlingen gemiddeld een stuk lager te presteren dan de overige allochtone 1.90-leerlingen en ook binnen de kansrijke categorie 1.00-leerlingen maakt het nogal wat uit of de hoogst opgeleide ouder een MBO- of een HBO/WO-opleiding heeft gevolgd.

Bovenstaande betekent overigens niet dat in de volgende tabel de percentages van SEA-categorie 1 en 2 tezamen *precies* overeen komen met het percentage 1.90-leerlingen, evenmin geldt dat voor het percentage in SEA-categorie 3 met het percentage 1.25-leerlingen of de opgetelde percentages van SEA-categorie 4 en 5 met het percentage 1.00-leerlingen. Er treden kleine verschillen op, die worden veroorzaakt doordat de indeling naar sociaal-etnische achtergrond op basis van de opleidings- en herkomstlandgegevens van de ouders is gemaakt, onafhankelijk van de door de school opgegeven wegingsfactor. Ontbrekende gegevens van de ouders leiden bovendien tot wat meer 'missings' op de SEA-variabele dan op de variabele wegingsfactor, hetgeen invloed heeft op de percentuering.

Vergelijkingsgegevens van alle basisschoolleerlingen in Nederland en in de provincie Friesland - zoals die in de vorige paragraaf ten aanzien van de scholen konden worden gepresenteerd - zijn nu niet voorhanden. Derhalve worden ter vergelijking uitsluitend de leerlingen van de scholen in de referentiesteekproef van Prima in schooljaar

1998/99 aangewend. Ook hier gaat het om alle leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 van de betrokken scholen, ongeacht of zij deelgenomen hebben aan de toetsafnames.

Uit het departementale bestand van 1999/2000 kunnen we wel afleiden dat zich in totaal 62031 leerlingen op basisscholen in Friesland bevinden. De uitgebreide steekproef bevat met 3146 leerlingen dus ongeveer vijf procent van alle Friese basisschoolleerlingen; de beperkte steekproef met 1817 leerlingen bijna drie procent. Daarbij moet bedacht worden dat het totale aantal Friese basisschoolleerlingen betrekking heeft op groep 1 tot en met 8, terwijl in de onderzoekssteekproeven alleen leerlingen zitten in de even groepen. Van het totale aantal Friese basisschoolleerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 zal de uitgebreide steekproef dus ongeveer tien procent bevatten en de beperkte steekproef bijna zes procent. Dat komt overeen met de percentages op schoolniveau.

Onderin tabel 2.4 staat het maximale aantal leerlingen waarop de percentages zijn berekend. 'Maximaal' omdat niet alle kenmerken in gelijke mate over alle leerlingen bekend zijn. Het grootste aantal 'missings' komt voor bij de variabele sociaal-etnische achtergrond; van ongeveer tien procent van de leerlingen in de Prima-referentiesteekproef ontbreekt dit gegeven. In de beide onderzoekssteekproeven is dit percentage met respectievelijk 5.1 en 3.4 procent gelukkig een stuk lager.

De verdeling van leerlingen over de leerjaren en seksen komt in alle steekproeven nagenoeg overeen. Ten aanzien van de wegingsfactor zien we dat het aandeel 1.00-leerlingen (leerlingen die niet behoren tot de doelgroepen van het OAB) in de Friese onderzoekssteekproeven hoger ligt dan landelijk het geval is. De 1.90-leerlingen bevinden zich - conform onze verwachting - juist in relatief geringe mate in deze steekproeven.

Het percentage volledige gezinnen (beide ouders of verzorgers aanwezig) ligt in de beide onderzoekssteekproeven hoger dan in de Prima-referentiesteekproef. Vermoedelijk hangt dit ook samen met het geringe aantal allochtonen; uit de Prima-onderzoeken weten we dat er met name bij bepaalde allochtone groepen sprake is van een relatief hoog percentage éénoudergezinnen.

Tabel 2.4 - Achtergrondkenmerken van basisschoolleerlingen in de Prima-referentiesteekproef en in de beide onderzoekssteekproeven (gegevens uit 1998/99 of 1999/2000)

	Prima- ref. steekproef	uitgebreide steekproef	bepaalde steekproef
Leerjaar	%	%	%
<i>groep 2</i>	26.3	26.0	25.2
<i>groep 4</i>	26.7	25.4	25.6
<i>groep 6</i>	24.1	25.0	25.5
<i>groep 8</i>	22.9	23.6	23.7
Sekse	%	%	%
<i>jongen</i>	50.9	51.7	51.3
<i>meisje</i>	49.1	48.3	48.7
Wegingsfactor	%	%	%
<i>1.00</i>	62.4	66.6	74.5
<i>1.25</i>	23.5	24.8	22.8
<i>1.40</i>	0.6	0.1	-
<i>1.70</i>	0.2	0.1	0.1
<i>1.90</i>	13.4	8.4	2.6
Samenstelling gezin	%	%	%
<i>vader en moeder</i>	85.7	89.7	92.4
<i>alleen moeder</i>	7.4	6.3	4.7
<i>alleen vader</i>	0.6	0.7	0.7
<i>anders/onbekend bij school</i>	6.3	3.3	2.2
SEA	%	%	%
<i>max. LBO, Tur/Mar</i>	5.7	2.1	0.1
<i>max. LBO, ov. allo.</i>	4.7	5.0	1.7
<i>max. LBO, autocht.</i>	25.6	29.4	29.7
<i>max. MBO</i>	37.3	44.6	50.8
<i>HBO/WO</i>	26.7	18.9	17.8
max. aantal leerlingen	41922	3146	1817

Bij de verdeling over de vijf categorieën van sociaal-etnische achtergrond (SEA) zijn de grootste verschillen tussen de steekproeven zichtbaar. Ten opzichte van de Prima-referentiesteekproef bevatten onze beide onderzoekssteekproeven relatief veel leerlingen in categorie 4: de hoogst opgeleide ouder heeft maximaal een MBO-opleiding. Daarentegen is het percentage leerlingen van wie de ouders een HBO- of WO-oplei-

ding heeft (categorie 5) lager dan in de Prima-referentiesteekproef. Met andere woorden: het totale aandeel 1.00-leerlingen in de onderzoekssteekproeven is weliswaar hoger dan in de Prima-referentiesteekproef; maar het opleidingsniveau van de ouders van deze 1.00-leerlingen ligt gemiddeld wat lager dan landelijk het geval is. We demonstrenen dat nog eens door in de volgende tabel uitsluitend van de 1.00-leerlingen het ouderlijk opleidingsniveau weer te geven.

Tabel 2.5 - Ouderlijk opleidingsniveau van leerlingen met wegingsfactor 1.00 in de Prima-referentiesteekproef en beide onderzoekssteekproeven (Tussen haakjes: n bij resp. opleidingsniveau vader en moeder).

	Prima-ref. steekproef (20265-20786)	Uitgebreide steekproef (n=1750-1799)	Bepaalde steekproef (n=1164-1188)
Opleidingsniveau vader	%	%	%
max. LO	1.5	1.3	1.1
max. LBO	19.8	28.1	29.8
max. MBO	44.8	49.2	50.4
HBO/WO	33.8	21.4	18.6
Opleidingsniveau moeder	%	%	%
max. LO	1.6	0.7	0.6
max. LBO	20.5	23.3	24.0
max. MBO	51.8	58.8	58.8
max. HBO/WO	26.2	17.6	16.6

Inderdaad ligt het percentage 1.00-leerlingen van wie de vader en/of de moeder een LBO- of MBO-opleiding heeft gevolgd in de Friese steekproeven hoger dan in de Prima-referentiesteekproef, terwijl het percentage van wie de vader en/of de moeder een HBO- of WO-opleiding heeft gevolgd beduidend lager is.

Volledigheidshalve zijn we ook nagegaan wat het ouderlijk opleidingsniveau van de leerlingen met wegingsfactor 1.25 is. Heeft ook deze categorie leerlingen in Friesland lager opgeleide ouders dan landelijk het geval is? De opleiding van de ouders van 1.25-leerlingen kan overigens slechts variëren (gezien de voorgegeven antwoordcategorieën waarbinnen deze informatie bij scholen is opgevraagd) van maximaal lager onderwijs tot maximaal LBO. Als het opleidingsniveau van vader en/of moeder boven LBO-niveau ligt, kan een leerling sinds de aanscherping van de gewichtenregeling formeel geen wegingsfactor 1.25 hebben. Bij enkele leerlingen in de steekproeven kwam dat niettemin toch voor, althans volgens de opgave van de scholen. Deze leerlingen zijn in de volgende tabel buiten beschouwing gelaten.

Tabel 2.6 - Ouderlijk opleidingsniveau van leerlingen met wegingsfactor 1.25 in de Prima-referentiesteekproef en beide onderzoekssteekproeven (Tussen haakjes: n bij resp. opleidingsniveau vader en moeder).

	Prima-ref. steekproef (7063-7322)	Uitgebreide steekproef (n=590-628)	Beperkte steekproef (n=326-331)
Opleidingsniveau vader	%	%	%
max. LO	9.8	10.7	7.7
max. LBO	90.2	89.3	92.3
Opleidingsniveau moeder	%	%	%
max. LO	11.6	12.1	6.9
max. LBO	88.4	87.9	93.1

De verschillen in ouderlijk opleidingsniveau tussen de steekproeven zijn minder groot dan bij de 1.00-leerlingen uit de vorige tabel. De ouders van de 1.25-leerlingen in de uitgebreide steekproef hebben ongeveer hetzelfde opleidingsniveau als de ouders van de 1.25-leerlingen in de Prima-referentiesteekproef. De ouders van de 1.25-leerlingen in de beperkte steekproef hebben iets vaker een LBO-opleiding in plaats van maximaal lager onderwijs en zijn dus gemiddeld iets hoger opgeleid dan in de landelijke Prima-referentiesteekproef en de uitgebreide onderzoekssteekproef.

Een laatste tabel in deze paragraaf heeft betrekking op de sociaal-etnische samenstelling van de leerlingpopulaties in de scholen van de Prima-steekproef en de beide onderzoekssteekproeven. Het is immers bekend dat leerlingen uit de verschillende SEA-categorieën over het algemeen niet op alle scholen in gelijke mate voorkomen. Daartoe maken we gebruik van de variabele ‘Compositietype’, een zeventaling op basis van de SEA-variabele die ook gebruikt wordt in de Prima-rapportages:

- C1: op deze scholen behoort ten minste 50 procent van de leerlingen tot SEA-categorie 1 (Turkse en Marokkaanse leerlingen met laag opgeleide ouders);
- C2: ook op deze scholen behoort ten minste 50 procent van de leerlingen tot de allochtone leerlingen met laag opgeleide ouders, maar hier gaat het om leerlingen uit SEA-categorie 2 of uit categorie 1 en 2 te zamen;
- C3: op deze scholen behoort ten minste 50 procent van de leerlingen tot SEA-categorie 3 (autochtone leerlingen met laag opgeleide ouders);
- C4: op deze scholen behoort ten minste 50 procent van de leerlingen tot SEA-categorie 4 (leerlingen van wie de hoogst opgeleide ouder een MBO-opleiding heeft);

- C5: op deze scholen behoort ten minste 50 procent van de leerlingen tot SEA-categorie 5 (leerlingen van wie de hoogst opgeleide ouder een HBO- of WO-opleiding heeft);
- C6: op deze scholen domineert niet één categorie; er is sprake van een tamelijk heterogene, maar wel relatief kansrijke en overwegend autochtone schoolbevolking: leerlingen uit categorie 3, 4 en 5 vormen te zamen meer dan 90 procent van de schoolbevolking;
- C7: ook op deze scholen domineert niet één categorie; er is daarentegen sprake van een zeer heterogene schoolbevolking, met zowel kansarme als kansrijke en zowel allochtone als autochtone leerlingen.

Tabel 2.7 - Compositietype van scholen in de referentiesteekproef van Prima en de beide onderzoekssteekproeven

Compositietype	Prima-referentie- steekproef (n=417)	uitgebreide steekproef (n=44)		beperkte steekproef (n=27)	
	%	n	%	n	%
C1	2.7	-	-	-	-
C2	2.7	2	4.5	-	-
C3	9.4	6	13.6	4	14.8
C4	16.0	16	36.4	11	40.7
C5	9.1	1	2.3	-	-
C6	41.4	17	38.6	12	44.4
C7	18.7	2	4.5	-	-

De beperkte onderzoekssteekproef bevat slechts drie compositietypen van scholen: type C3, C4 en C6. Deze typen komen ook het meest voor in de uitgebreide steekproef. De compositietypen met veel allochtone leerlingen (C1, C2, C7) ontbreken - zoals verwacht kon worden - in Friesland grotendeels. Ook de 'elitescholen' (C5) komen in de onderzoekssteekproeven nauwelijks voor.

2.4 Thuistaal van de leerlingen

Speciaal ten behoeve van dit onderzoek is bij de directies van alle 27 scholen in de beperkte steekproef ook nagevraagd wat de (belangrijkste) thuistaal van de getoetste leerlingen is. Deze informatie is opgevraagd in verband met de beantwoording van de derde onderzoeksvraag. Bij het nagaan van het effect van het gebruik van Fries als voertaal op school op de hoogte van de schoolprestaties, zullen we onderscheid maken

tussen leerlingen die van huis uit Friestalig en die van huis uit Nederlandstalig zijn. Leerlingen die thuis andere talen spreken (streektaalen of een buitenlandse taal; in totaal ongeveer drie procent van alle onderzochte leerlingen) laten we bij deze analyses buiten beschouwing.

In tabel 2.8 laten we zien wat de thuistaal van de leerlingen in de beperkte steekproef is volgens de opgave van de scholen, uitgesplitst naar jaargroep en sociaal-etnische achtergrond (SEA). De eerste twee categorieën van de variabele SEA zijn in de tabel bij elkaar genomen (allochtone leerlingen met laag opgeleide ouders) wegens de kleine aantallen leerlingen.

Tabel 2.8 - Thuistaal van de leerlingen in de beperkte onderzoekssteekproef, uitgesplitst naar jaargroep, wegingsfactor en sociaal-etnische achtergrond. N varieert van 1698-1758

	Nederlands	Fries	overig*	n (=100%)
Leerjaar				
groep 2	35.8	60.1	4.1	444
groep 4	39.2	58.0	2.8	436
groep 6	33.6	62.7	3.7	464
groep 8	34.1	63.0	2.9	414
<i>totaal</i>	35.7	61.0	3.4	1758
SEA				
max. LBO, allocht	40.0	4.0	56.0	26
max. LBO, autoch	25.4	72.6	2.0	497
max. MBO	34.5	63.2	2.3	866
HBO/WO	55.7	41.7	2.6	309
<i>totaal</i>	35.8	61.1	3.1	1698

* In de categorie 'overig' zijn streektaalen en buitenlandse talen samengevoegd

Het percentage leerlingen dat thuis Fries spreekt, ligt in alle leerjaren rond de zestig procent. Zoals te verwachten was, spreken allochtone leerlingen nauwelijks Fries thuis. Van de autochtone leerlingen met laag opgeleide ouders spreekt verreweg het grootste deel thuis Fries: bijna 73 procent. Leerlingen wiens ouders maximaal een MBO-opleiding spreken vaker thuis Fries dan leerlingen wiens ouders een HBO- of WO-opleiding hebben (63 versus 42 procent).

Zijn de leerlingen die thuis Fries spreken gelijk verdeeld over de 27 scholen uit de beperkte steekproef? Oftewel: ligt het percentage Friestalige leerlingen op alle 27 scholen rond de zestig procent? De Inspectiegegevens die in tabel 2.3 zijn gepresenteerd, suggereren dat dit niet het geval zal zijn. Die tabel had echter betrekking op de totale populatie van de scholen; dus van de leerlingen in groep 1 tot en met 8. Met de thuistaal-gegevens op leerlingniveau kunnen we nu ook het percentage Friestalige leerlingen in de getoetste groepen 2, 4, 6 en 8 laten zien.

Tabel 2.9 - Percentage Friestalige leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 van de scholen in de beperkte onderzoekssteekproef.

% Friestalingen in toetsgroepen	aantal scholen
≤ 25	3
26-50	3
51-75	12
≥ 76	9

Tabel 2.9 laat zien dat de scholen in de beperkte onderzoekssteekproef onderling sterk verschillen qua percentage Friestalige leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8. Dat betekent dus dat de getoetste leerlingen die van huis uit Friestalig dan wel Nederlandstalig zijn, nogal ongelijkmatig over de steekproefscholen verdeeld zijn.

2.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de uitgebreide en beperkte onderzoekssteekproef van basisscholen en leerlingen in Friesland beschreven op een aantal kenmerken. Op schoolniveau zijn de denominatie en stedelijkheidsgraad aan de orde gekomen, alsmede de omvang en samenstelling van de leerlingpopulaties. De leerlingen zelf zijn gekarakteriseerd in termen van geslacht, wegingsfactor, gezinssamenstelling, opleidingsniveau van hun ouders en sociaal-etnische achtergrond. Ten slotte is apart aandacht besteed aan de thuistaal van de leerlingen. Dit kenmerk zal straks, in hoofdstuk 5, een onderscheidende rol spelen bij het bestuderen van het effect van het gebruik van het Fries door de leerkracht op de schoolprestaties van de leerlingen. Eerst zullen echter de twee vragen worden beantwoord die daaraan logischerwijs vooraf gaan: welke prestaties behalen deze leerlingen dan wel en hoe wordt het Fries als voertaal op hun school gebruikt? In het nu volgende hoofdstuk komen de schoolprestaties van de leerlingen aan de orde.

3 De schoolprestaties van basisschoolleerlingen in Friesland

3.1 Inleiding

De eerste onderzoeksvraag die in dit rapport wordt beantwoord, luidt: ‘welke schoolprestaties behalen leerlingen op basisscholen in Friesland’? Ofschoon deze vraag zou kunnen worden beschouwd als ‘slechts’ een aanloop tot de derde onderzoeksvraag (naar de effecten op de schoolprestaties van het gebruik van Fries als voertaal op school) hebben we in hoofdstuk 1 al gemeld ook aan de vraag op zich terdege aandacht te willen besteden, inclusief een vergelijking van de prestaties die in Friesland en die elders in Nederland op dezelfde toetsen door overeenkomstige leerlingen zijn behaald. De daartoe benodigde gegevens zijn per slot van rekening voorhanden en het zou jammer zijn ze dan niet grondig te bestuderen.

Om dezelfde reden zullen we in dit hoofdstuk alle beschikbare toetsgegevens van leerlingen in Friesland aanwenden; dat wil zeggen de toetsgegevens van leerlingen van alle 44 basisscholen in Friesland die bij de toetsafnames betrokken waren (zie paragraaf 1.2). Dit ondanks het feit dat slechts 27 van deze 44 basisscholen ook deelnamen aan de aanvullende dataverzameling betreffende het gebruik van Fries als voertaal en de thuistaal van de getoetste leerlingen.

De toetsscores in dit hoofdstuk zijn uitgesplitst naar leerjaar en daarbinnen naar sociaal-etnische achtergrond (SEA). Reeds lang is immers bekend dat deze achtergrond van grote invloed is op de hoogte van de schoolprestaties. Ten behoeve van een eerlijke vergelijking is het dus noodzakelijk hiermee rekening te houden. Leerlingen die door onvoldoende gegevens niet konden worden ingedeeld in één van de SEA-categorieën ontbreken daarom in de tabellen in dit hoofdstuk.

Gegeven de betrokken aantallen leerlingen op de Friese scholen in elke cel (leerjaar x SEA) kunnen we hier alvast constateren dat ten aanzien van de twee allochtone categorieën (‘LBO, Turks/Marokkaans’ en ‘LBO, overig allochtoon’) aan de eventuele gevonden prestatieverschillen geen harde conclusies mogen worden verbonden ten aanzien van alle leerlingen in Friesland in dezelfde categorieën. Wat de drie overige sociaal-etnische categorieën betreft is dat wel verantwoord, gezien de substantiële aantallen per cel.

3.2 De toetsen

Om de prestaties van de leerlingen in Friesland vast te stellen, zijn klassikale toetsen afgenomen bij de leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8. Dezelfde toetsen worden ook gebruikt in het Prima-cohortonderzoek en zijn grotendeels afkomstig uit het Cito-Leerlingvolgsysteem; alleen de taaltoetsen voor groep 4, 6 en 8 zijn speciaal voor het Prima-onderzoek ontwikkeld. In het schema hierna is weergegeven om welke toetsen het gaat.

	taal	rekenen	lezen
groep 2	Begrippentoets	Ordenen oudste kleuters	-
groep 4	Prima-taaltoets	Rekenen/Wiskunde M4	-
groep 6	Prima-taaltoets	Rekenen/Wiskunde M6	Begrijpend Lezen 2
groep 8	Prima-taaltoets	Rekenen/Wiskunde M8	Begrijpend Lezen 4

We verwijzen naar het rapport van Driessen e.a. (1990) voor meer informatie over de inhoud van de toetsen. Ook de toetsscores die hierna worden gepresenteerd, zijn vergelijkbaar met de scores in dat rapport ten aanzien van de derde meting van Prima. Het volstaat hier te vermelden dat de ruwe scores op de Begrippentoets van groep 2 zijn omgezet naar zogenaamde Prima-taalvaardigheidsscores, die op dezelfde schaal liggen als de scores op de Prima-taaltoetsen in groep 4, 6 en 8. Ook de ruwe scores op de toets Ordenen oudste kleuters van groep 2 zijn omgezet, naar Prima-rekenvaardigheidsscores. De rekenscores in de hogere groepen zijn echter Cito-rekenvaardigheidsscores, berekend volgens de Cito-handleiding behorende bij de toets Rekenen/Wiskunde. Er is dus sprake van een schaalbreuk tussen de rekenscores van groep 2 enerzijds en groep 4, 6 en 8 anderzijds.

De ruwe scores op de toets Begrijpend Lezen voor groep 6 en 8 zijn eveneens omgezet naar CITO-vaardigheidsscores volgens de Cito-handleiding die behoort bij de toets.

3.3 De taalvaardigheid van basisschoolleerlingen in Friesland

In de tabel hierna presenteren we de gemiddelde taalvaardigheidsscores van de leerlingen van de 44 basisscholen in Friesland en ter vergelijking van de leerlingen uit de referentiesteekproef van Prima in schooljaar 1998/99, uitgesplitst naar sociaal-etnische achtergrond.

Zoals we in de vorige paragraaf al meldden, zijn de taalvaardigheidsscores in alle jaargroepen met elkaar vergelijkbaar, omdat zij op dezelfde schaal liggen. Dat betekent bijvoorbeeld dat in de Prima-referentiesteekproef de leerlingen in de SEA-categorie 'HBO/WO' in groep 6 gemiddeld een hoger taalvaardigheidsniveau behalen (1097.2) dan de SEA-categorie 'LBO, Turks/Marokkaans' in groep 8 (1087.3).

Tabel 3.1 - Taalvaardigheidsscores van leerlingen in de Prima-referentiesteekproef en leerlingen van de 44 basisscholen in Friesland, naar leerjaar en sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Betreft schooljaar 1998/99 of 1999/2000.

	Prima-ref gem.	sd	n	Friezen gem.	sd	n
groep 2						
LBO, Tu/Ma	950.3	28.9	498	952.9	29.6	16
LBO, ov allo	961.2	31.5	324	945.9	25.4	38
LBO, autoch	976.6	31.5	1862	971.7	33.7	188
MBO	984.9	33.8	3172	980.9	32.1	309
HBO/WO	992.8	36.3	2625	997.7	36.8	126
totaal	982.6	35.5	8481	978.8	35.3	677
groep 4						
LBO, Tu/Ma	1005.8	33.7	493	1007.3	28.7	14
LBO, ov allo	1023.6	33.6	434	1006.6	35.8	30
LBO, autoch	1041.4	35.7	2186	1043.0	36.2	200
MBO	1051.3	34.5	3410	1049.4	36.1	328
HBO/WO	1059.3	34.9	2388	1070.8	34.3	126
totaal	1047.1	37.3	8911	1048.7	38.4	698
groep 6						
LBO, Tu/Ma	1047.9	27.1	453	1052.4	22.6	18
LBO, ov allo	1058.9	27.4	366	1047.0	28.2	29
LBO, autoch	1074.7	30.6	2234	1076.7	33.5	230
MBO	1083.7	32.7	3106	1081.2	31.5	298
HBO/WO	1097.2	35.0	2082	1098.6	35.3	153
totaal	1081.6	34.6	8241	1081.4	36.3	728
groep 8						
LBO, Tu/Ma	1087.3	30.6	404	1086.1	34.6	13
LBO, ov allo	1100.4	31.1	349	1076.3	40.1	25
LBO, autoch	1114.2	33.8	2311	1106.2	29.6	212
MBO	1126.0	34.5	2955	1117.0	30.9	315
HBO/WO	1138.3	37.1	1041	1130.5	33.6	114
totaal	1122.7	37.0	8060	1113.8	33.4	679

In tabel 3.1 zijn diverse taalprestatieverschillen zichtbaar tussen de landelijke en de Friese categorieën leerlingen. Het meest opmerkelijk zijn enerzijds de taalgemiddelden van de SEA-categorie ‘overig allochtone leerlingen met laag opgeleide ouders’ in alle leerjaren; anderzijds de taalgemiddelden van alle SEA-categorieën leerlingen in groep 8.

De leerlingen in de eerstgenoemde categorie behalen in Friesland in alle leerjaren beduidend lagere taalscores dan dezelfde categorie landelijk gemiddeld. Daarbij moet echter worden bedacht dat deze groep in de Friese steekproef per leerjaar slechts een beperkt aantal leerlingen bevat. Verontrustender is dan ook de ontwikkeling die zichtbaar is aan het einde van het basisonderwijs op de Friese basisscholen: in groep 8 wordt door leerlingen in alle sociaal-etnische categorieën in Friesland lager gescoord dan landelijk gemiddeld het geval is.

Per leerjaar zijn tevens variantie-analyses over alle SEA-categorieën leerlingen tezamen uitgevoerd, waarbij de taalvaardigheidsscore fungeerde als afhankelijke variabele, de steekproef (leerlingen van 44 Friese scholen versus Prima-referentiesteekproef) als onafhankelijke variabele en de sociaal-etnische achtergrond als correctie-variabele. In groep 2, 4 en 6 blijken de verschillen tussen de beide steekproeven na correctie voor SEA niet significant te zijn. In groep 8 daarentegen zijn de verschillen wel significant, bij een betrouwbaarheidsniveau van 99 procent ($p < 0.01$).

De groep 8-leerlingen van de 44 Friese basisscholen hebben dus inderdaad, gegeven hun sociaal-etnische achtergrond, significant lagere taalprestaties behaald dan de groep 8-leerlingen van de landelijke Prima-referentiesteekproef.

3.4 De rekenvaardigheid van basisschoolleerlingen in Friesland

In tabel 3.2 presenteren we de gemiddelde rekenvaardigheidsscores van de leerlingen van de 44 basisscholen in Friesland en van de leerlingen uit de referentiesteekproef van Prima. De scores zijn ook nu uitgesplitst naar leerjaar en daarbinnen naar sociaal-etnische achtergrond. De rekenscores van de leerlingen in groep 4, 6 en 8 liggen op dezelfde schaal en kunnen dus met elkaar worden vergeleken; dat geldt echter niet voor de rekenscores van de leerlingen van groep 2.

Tabel 3.2 - Rekenvaardigheidsscores van leerlingen in de Prima-referentiesteekproef en leerlingen van de 44 basisscholen in Friesland, naar leerjaar en sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Betreft schooljaar 1998/99 of 1999/2000.

	Prima-ref gem.	sd	n	Friezen gem.	sd	n
groep 2						
LBO, Tu/Ma	46.5	10.9	496	49.5	13.0	16
LBO, ov allo	49.1	11.8	329	47.6	9.5	43
LBO, autoch	52.7	12.7	1873	52.0	15.9	187
MBO	56.6	13.3	3202	54.5	11.8	315
HBO/WO	59.9	14.3	2663	60.2	15.5	125
totaal	55.9	13.9	8563	54.3	14.0	686
groep 4						
LBO, Tu/Ma	60.3	12.0	487	62.2	10.8	13
LBO, ov allo	62.0	11.6	428	63.7	11.3	29
LBO, autoch	65.4	12.0	2135	65.6	11.8	194
MBO	68.9	11.8	3372	67.4	11.6	347
HBO/WO	71.9	12.1	2350	73.1	12.5	137
totaal	68.0	12.4	8772	67.7	12.1	720
groep 6						
LBO, Tu/Ma	88.9	9.6	411	86.2	7.6	18
LBO, ov allo	90.3	10.5	342	90.8	9.8	26
LBO, autoch	93.2	9.9	2106	91.5	10.5	216
MBO	95.4	9.5	2940	94.3	10.1	285
HBO/WO	98.8	9.5	1982	99.7	10.3	149
totaal	95.1	10.0	7781	94.3	10.7	694
groep 8						
LBO, Tu/Ma	111.2	8.9	379	106.7	7.0	13
LBO, ov allo	112.8	9.0	328	110.3	10.9	20
LBO, autoch	114.2	9.2	2188	111.0	8.6	202
MBO	117.6	8.9	2801	115.1	9.2	298
HBO/WO	120.6	8.8	1957	119.4	7.8	110
totaal	116.9	9.4	7653	114.2	9.3	643

Opnieuw zijn de scores behaald in groep 8 het meest opmerkelijk. In deze groep behalen leerlingen in alle sociaal-etnische categorieën in Friesland lagere rekenscores dan landelijk. Ook het totale gemiddelde in groep 8 (berekend over alle leerlingen teza-

men, ongeacht hun sociaal-etnische achtergrond) ligt op de Friese scholen daardoor lager dan landelijk.

Per leerjaar zijn ook nu weer variantie-analyses uitgevoerd over alle SEA-categorieën heen, waarbij dit keer de rekenvaardigheidsscore fungeerde als afhankelijke variabele. In alle leerjaren blijken de verschillen tussen de beide steekproeven, na correctie voor sociaal-etnische achtergrond, niet significant bij een betrouwbaarheidsniveau van 99 procent, *behalve* in groep 8 ($p < 0.01$). Echter, in groep 2 en 6 zijn de verschillen wel significant bij een betrouwbaarheidsniveau van 95 procent ($p < 0.05$).

Ook bij rekenen behaalden dus de leerlingen in groep 8 van de 44 Friese basisscholen, gegeven hun sociaal-etnische achtergrond, significant lagere prestaties dan in de landelijke Prima-referentiesteekproef. In wat mindere mate geldt dit ook voor de leerlingen in groep 2 en groep 6 van de 44 Friese basisscholen.

3.5 De leesvaardigheid van basisschoolleerlingen in Friesland

In tabel 3.3 ten slotte presenteren we de gemiddelde vaardigheidsscores begrijpend lezen van de leerlingen in groep 6 en 8 van de 44 basisscholen in Friesland en van de leerlingen uit de referentiesteekproef van Prima in schooljaar 1998/99. De scores van de leerlingen in groep 6 en 8 liggen op dezelfde schaal en kunnen dus weer met elkaar worden vergeleken. Concreet betekent dit dat in de Prima-referentiesteekproef de SEA-categorie 'HBO/WO' al in groep 6 een leesvaardigheidsniveau behaalt (42.7) dat de SEA-categorie 'LBO, Turks/Marokkaans' pas in groep 8 behaalt (42.4).

Tabel 3.3 laat zien dat de leerlingen op de Friese basisscholen in alle sociaal-etnische categorieën in groep 6 en 8 lagere scores behaald hebben op de toets begrijpend lezen dan landelijk het geval is.

Bij de uitgevoerde variantie-analyses blijkt dan ook dat de factor steekproef in beide leerjaren na controle voor sociaal-etnische achtergrond een significant effect heeft op de score begrijpend lezen ($p < 0.01$) in het nadeel van de leerlingen in Friesland.

Oftewel: bij begrijpend lezen behaalden de leerlingen in groep 6 en 8 van de 44 Friese basisscholen, gegeven hun sociaal-etnische achtergrond, significant lagere prestaties dan vergelijkbare leerlingen in de landelijke Prima-steekproef.

Tabel 3.3 - Vaardigheidsscores begrijpend lezen van leerlingen in de Prima-referentiesteekproef en leerlingen van de 44 basisscholen in Friesland, naar leerjaar en sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Betreft schooljaar 1998/99 of 1999/2000.

	Prima-ref gem.	sd	n	Friezen gem.	sd	n
groep 6						
LBO, Tu/Ma	21.8	11.4	443	19.2	10.9	18
LBO, ov allo	26.9	14.1	330	23.6	15.8	28
LBO, autoch	30.8	14.6	2179	29.0	14.1	228
MBO	35.9	15.2	3006	34.4	14.7	287
HBO/WO	42.7	16.2	2014	41.5	14.9	149
totaal	35.1	16.1	7972	33.4	15.5	710
groep 8						
LBO, Tu/Ma	42.4	14.5	389	37.9	17.6	13
LBO, ov allo	47.6	15.8	330	38.5	13.5	25
LBO, autoch	50.7	16.6	2265	46.0	14.4	213
MBO	56.8	16.4	2881	51.6	14.8	304
HBO/WO	64.9	17.5	1996	60.5	17.0	114
totaal	56.0	17.8	7861	50.6	16.1	669

3.6 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk hebben we de taal-, reken- en leesprestaties van de onderzochte basisschoolleerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 in Friesland vergeleken met de landelijk gemiddelde prestaties die in het Prima-onderzoek van 1998/1999 zijn vastgesteld met behulp van dezelfde toetsen. In de vergelijkingen is steeds rekening gehouden met de sociaal-etnische achtergrond (SEA) van de leerlingen, zoals die is beschreven in hoofdstuk 2. Uit de resultaten blijkt dat de leerlingen op de Friese basisscholen met name in groep 8 lagere prestaties behaald hebben dan leerlingen met dezelfde sociaal-etnische achtergronden elders in Nederland. Dat geldt zowel bij taal als bij rekenen en begrijpend lezen. Ook in de lagere leerjaren komen wel verschillen voor: bij begrijpend lezen behalen ook de Friese leerlingen in groep 6 significant lagere scores dan landelijk gemiddeld en bij rekenen is sprake van - licht significante - lagere scores van de Friese basisschoolleerlingen in groep 2 en 6.

Voor zover het de taalvaardigheid betreft, komen deze resultaten redelijk overeen met de bevindingen die Van Ruijven (2000) heeft gerapporteerd ten aanzien van de

schoolprestaties in het basisonderwijs in Friesland. De vaststelling dat Friese leerlingen in groep 8 lagere rekenscores behalen dan de rest van het land, vinden we eveneens terug in haar rapport. Maar de constatering van Van Ruijven dat de Friese 1.25-leerlingen in groep 4 een grote rekenachterstand hebben ten opzichte van de rest van Nederland, die in de hogere leerjaren wordt verkleind, wordt in paragraaf 3.4 niet bevestigd.

Een nauwkeurige vergelijking is echter wat lastig te maken doordat in het rapport van Van Ruijven een andere aanpak is gekozen: achterstanden worden berekend in termen van onderwijsmaanden met behulp van een Didactisch LeeftijdEquivalent (DLE) en leerlingen worden ingedeeld naar wegingsfactor in plaats van naar het wat gedetailleerdere kenmerk 'sociaal-etnische achtergrond' uit dit rapport¹. Bovendien zijn de analyses in het bedoelde rapport gebaseerd op de Prima-gegevens van groep 4, 6 en 8 (en dus niet van groep 2) van 35 Friese basisscholen die in 1996/1997 deelnamen aan het Prima-onderzoek. Slechts 21 van de 44 Friese basisscholen die aan het onderhavige onderzoek hebben deelgenomen, waren ook betrokken bij die Prima-meting². Ten slotte werd er in 1996/1997 nog gebruik gemaakt van een andere rekentoets voor groep 4, 6 en 8 dan in het hier beschreven onderzoek en ontbrak bij die meting de toets Begrijpend Lezen voor groep 6 en 8.

De onderzoeksresultaten waarover in dit hoofdstuk is gerapporteerd, alsmede de bevindingen van Van Ruijven, komen veel minder overeen met de conclusies uit het proefschrift van De Jong en Riemersma (1994). Zij hebben in 1990 de taaltoetsen van de Periodieke Peiling van het OnderwijsNiveau (PPON) afgenomen bij leerlingen in groep 8 van 47 basisscholen in Friesland en kwamen daarbij tot de conclusie dat deze leerlingen - zowel de Friestalige als Nederlandstalige - wat betreft de taalvaardigheid Nederlands hetzelfde niveau bereikt hadden als leerlingen in Nederland als geheel. Een uitzondering hierop werd gevormd door het begrijpend lezen, waarop de leerlingen in Friesland zelfs hoger scoorden dan de Nederlandse vergelijkingsgroep.

-
- 1 Aan het slot van haar rapport draagt Van Ruijven het opleidingsniveau van de ouders aan als mogelijke verklaring voor de gevonden achterstanden van de 1.00- en 1.25-leerlingen. In het hier beschreven ITS-onderzoek is via de SEA-variabele al rekening gehouden met dit kenmerk. Vooral voor de 1.00-leerlingen bleek dat zinvol, omdat hun ouders in Friesland gemiddeld wat lager opgeleid zijn dan landelijk. Echter, ook na constanthouding van dit ouderlijk opleidingsniveau blijven de prestaties van de leerlingen in Friesland veelal lager dan in de rest van Nederland.
  - 2 De 35 scholen in de steekproef van Van Ruijven en de 44 scholen in het hier beschreven onderzoek zijn vergeleken qua stedelijkheidsgraad van de vestigingsgemeente. Dit levert geen grote afwijkingen op. Wel is het gemiddelde percentage Friestalige leerlingen op de scholen in het onderzoek van Van Ruijven wat lager: 48 procent, tegen 53 procent bij de scholen in onze steekproef. (zie tabel 2.3).

In het volgende hoofdstuk gaan we in op de resultaten van de leerkrachtvragenlijst, gecombineerd met enkele andere gegevens, om het antwoord te geven op de vraag naar de mate en vorm waarin de leerkrachten in Friesland het Fries als voertaal gebruiken bij andere vakken dan het vak Fries.

4 Het gebruik van Fries als voertaal op school

Dit hoofdstuk gaat in op de tweede vraag van het hier gepresenteerde onderzoek: hoe en in welke mate gebruiken basisscholen in Friesland het Fries als voertaal bij andere vakken dan het vak Fries? Na een korte inleiding over de achtergronden van het Friese voertaalgebruik, bespreken we eerst de resultaten van eerder onderzoek van de Onderwijsinspectie naar de stand van zaken met betrekking tot het Fries op de basisschool, dat heeft plaatsgevonden in de schooljaren 1988/89 en 1998/99. Vervolgens presenteren we de gegevens van de 27 scholen die deelgenomen hebben aan het aanvullende onderzoek in Friesland onder leerkrachten en directies.

4.1 Inleiding: achtergronden van het Fries als voertaal op school

Na een jarenlange aanloop, werd de Friese taal in 1980 een verplicht vak op de basisscholen in Friesland (WPO art. 9, lid 4) voor alle leerjaren. Ontheffing daarvan kan slechts worden verleend door Gedeputeerde Staten van de provincie Friesland; anno 2000 geldt deze ontheffing alleen voor de basisscholen op de Friese waddeneilanden. Met de invoer van de wet in 1980 werd het ook toegestaan, maar niet verplicht, het Fries mede als voertaal te gebruiken in alle vakken en in alle leerjaren:

‘Het onderwijs wordt gegeven in het Nederlands. Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is, kan de Friese taal of een streektaal mede als voertaal bij het onderwijs worden gebruikt.’ [...] (WPO art. 9, lid 8)

Zoals in hoofdstuk 1 al is aangegeven, houdt de term ‘gebruik van het Fries als voertaal bij het onderwijs’ in dat de Friese taal door de leerkrachten als instructietaal wordt gebruikt bij andere vakken dan het Fries. Uit het proefschrift van De Jong en Riemersma (1994) zijn twee opvattingen af te leiden die ten grondslag kunnen liggen aan het gebruik van het Fries als voertaal op school. Ten eerste wordt het vaak gezien als ondersteuning voor het (verplichte) aanleren van de Friese taal; door het Fries ook als voertaal te gebruiken bij andere vakken, komt het vak Fries minder geïsoleerd te staan en kan worden gesproken van een geïntegreerd tweetalig schoolbeleid. Ten tweede wordt wel vaker een pedagogisch-didactisch motief aangehaald voor het gebruik van het Fries als voertaal bij andere vakken dan het vak Fries: leerlingen die van huis uit Friestalig zijn, zouden zich in hun moedertaal het beste kunnen uiten en het meeste

thuis voelen. Om hen niet te belemmeren in hun ontwikkeling zou er ruimte moeten zijn voor hun eigen taal.

Het is zaak onderscheid te maken tussen het Fries als vak, dat verplicht moet worden onderwezen op de basisscholen in Friesland en de mogelijkheid om de Friese taal daarnaast te gebruiken bij uitvoering van de rest van het onderwijsprogramma. De scholen zijn vrij om te bepalen of en in welke mate dit laatste gebeurt. Hoe zij daarmee omgaan, daarover gaat dit hoofdstuk. De invulling van het vak Fries is geen onderwerp van dit hoofdstuk of dit rapport; de Inspectie van het Onderwijs heeft hierover zeer recentelijk (2001) wel een verslag uitgebracht, waarin de belangrijkste conclusie overigens luidt dat de kwaliteit van het vak Fries nogal te wensen overlaat.

4.2 Resultaten eerder onderzoek naar het gebruik van Fries als voertaal op school

Inspectie-onderzoek in 1988/89

De Onderwijsinspectie heeft ruim tien jaar geleden, in schooljaar 1988/89, een onderzoek uitgevoerd naar het onderwijs in het Fries op alle basisscholen uit Friesland. Het verslag van dit onderzoek is verschenen in 1989. Hoewel het Inspectie-onderzoek vooral betrekking had op het vak Fries, is er ook enige aandacht gewijd aan het gebruik van het Fries als voertaal bij andere vakken. Aan de scholen is onder meer gevraagd aan te geven hoeveel procent van de onderwijstijd (buiten het vak Fries om) het Fries als voertaal gebruikt werd. Het resultaat was als volgt:

Tabel 4.1 - Percentage onderwijstijd met Fries als voertaal, in percentages van scholen. Gegevens Onderwijsinspectie 1989

% onderwijstijd	0	10	20	30	40	50	60	70	80	>80
% scholen	22	26	14	15	9	8	2	2	2	0

In schooljaar 1988/89 gebruikte 55 procent van de scholen in 10 tot 30 procent van de onderwijstijd het Fries als voertaal (buiten het vak Fries om). Slechts 14 procent van de scholen gebruikte in 50 procent of meer van de onderwijstijd Fries als voertaal, terwijl 22 procent van de scholen nooit Fries als voertaal gebruikte.

Inspectie-onderzoek in 1998/99

In schooljaar 1998/99 is een vervolgonderzoek uitgevoerd door de Onderwijsinspectie. Over een deel van de gegevens daarvan mocht het ITS al in een vroeg stadium beschikken in verband met het selecteren van geschikte basisscholen voor het onderzoek. Aan het Inspectierapport betreffende dit vervolgonderzoek refereerden we reeds eerder. In dit hoofdstuk zullen we soms citeren uit dat rapport, soms ook eigen analyses op de Inspectiegegevens van 1999 presenteren.

Ook in het vervolgonderzoek heeft de Inspectie gevraagd naar het percentage van de onderwijstijd waarin Fries als voertaal wordt gebruikt (buiten het vak Fries om), nu echter op iets andere wijze en uitgesplitst naar groep. Uit tabel 4.2 blijkt dat in 1998/99 het percentage van de onderwijstijd waarin het Fries wordt gebruikt afneemt naarmate de groepen hoger worden. In groep 1/2 wordt gemiddeld in bijna 30 procent van de onderwijstijd Fries gebruikt, terwijl dit voor groep 7/8 afgenomen is naar minder dan 12 procent. Uit tabel 4.2 blijkt tevens dat er grote variatie tussen de scholen bestaat in de mate waarin Fries gebruikt wordt in de onderwijstijd.

Tabel 4.2 - Percentage onderwijstijd met Fries als voertaal per twee leerjaren, in percentages van scholen. Gegevens Onderwijsinspectie 1999

	Gemiddeld %	Standaard deviatie	Minimum	Maximum
Groep 1/2	29.9	34.5	0	100
Groep 3/4	18.2	24.4	0	95
Groep 5/6	13.2	20.3	0	100
Groep 7/8	11.8	18.5	0	100

In de inventarisaties van de Onderwijsinspectie uit 1989 en 1999 is ook de mate waarin het Fries als voertaal wordt gebruikt tijdens de verschillende lessen en lesactiviteiten onderzocht. In tabel 4.3 wordt het resultaat in beide meetjaren gepresenteerd. Daarbij is onderscheid gemaakt naar groep 1 en 2 enerzijds en groep 3 tot en met 8 anderzijds, zowel vanwege het afwijkende vakkenaanbod in de kleutergroepen als vanwege het verschil in de mate waarin het Fries als voertaal wordt gebruikt. Dat verschil was ook al in tabel 4.2 goed te zien en heeft te maken met de eerste opvang van Friestalige kleuters die de school binnenkomen.

Tabel 4.3 - Fries als voertaal in groep 1 en 2 versus groep 3 tot en met 8, in percentages van de onderzochte scholen. Gegevens Onderwijsinspectie 1989 en 1999

groep 1 en 2	1989	1999	groep 3 t/m 8	1989	1999
Boekaanbieding			Expressievakken		
- nooit	*	43	- nooit	28	49
- zo nu en dan	*	26	- zo nu en dan	42	31
- regelmatig	*	24	- regelmatig	28	18
- meestal	*	6	- altijd	2	2
Spelles			Wereldoriënterende vakken		
- nooit	*	52	- nooit	32	48
- zo nu en dan	*	15	- zo nu en dan	46	32
- regelmatig	*	20	- regelmatig	16	16
- meestal	*	14	- (alleen) als leerstof	7	3
Muzikale vorming			betrekking heeft op Friesland		
- nooit	12	40	- altijd	--	--
- zo nu en dan	45	25	Culturele vaardigheden (=lezen/taal/rekenen)		
- regelmatig	30	27	- nooit	37	51
- meestal	12	7	- bij individuele hulp	37	38
Poppenkast			- zo nu en dan bij de instructie	19	7
- nooit	34	56	- regelmatig bij de instructie	6	3
- zo nu en dan	32	20	- altijd	--	1
- regelmatig	22	16			
- meestal	12	7			
Vertellen					
- nooit	15	42			
- zo nu en dan	39	21			
- regelmatig	32	28			
- meestal	14	8			
Voorlezen					
- nooit	15	41			
- zo nu en dan	51	26			
- regelmatig	28	28			
- meestal	6	3			
Werkles					
- nooit	24	51			
- zo nu en dan	25	14			
- regelmatig	29	23			
- meestal	22	11			

* niet onderzocht in 1989

Door de gegevens van de twee Inspectieonderzoeken naast elkaar te zetten, wordt zichtbaar in hoeverre het gebruik van het Fries de laatste tien jaar bij de verschillende lesvormen en in de verschillende groepen is veranderd.

Uit de gegevens blijkt dat het aantal scholen dat ‘regelmatig’ het Fries gebruikt licht is afgenomen, een conclusie die dan ook letterlijk zo in het laatste rapport van de Onderwijsinspectie wordt getrokken. Beschouwen we echter ook de andere antwoordcategorieën, dan blijken er ten opzichte van 1989 tien jaar later veel meer scholen te zijn die aangeven ‘nooit’ het Fries te gebruiken. De daling van het Friese voertaalgebruik is in onze ogen dan ook iets sterker dan door de Inspectie wordt gemeld.

Om na te gaan of er een relatie bestaat tussen de mate waarin het Fries als voertaal gebruikt wordt en het aantal Friestalige leerlingen op school worden in de volgende tabellen de gegevens over het gebruik van Fries als voertaal bij de verschillende activiteiten en vakgebieden gekoppeld aan het percentage Friestalige leerlingen op de scholen. Beide gegevens zijn in het vervolgonderzoek van de Inspectie in schooljaar 1998/99 verzameld.

Tabel 4.4 geeft het gebruik van het Fries als voertaal bij activiteiten in groep 1 en 2 weer in relatie tot het percentage Friestalige leerlingen op school. De tabel kan als volgt gelezen worden: 89,1 procent van de 128 scholen met 25 procent of minder Friestalige leerlingen gebruikt ‘nooit’ Fries bij de activiteit boekaanbieding.

Uit de koppeling tussen het Friese voertaalgebruik bij de verschillende activiteiten in groep 1 en 2 en het percentage Friestalige leerlingen blijkt dat het gebruik van het Fries als voertaal bij de verschillende activiteiten toeneemt naarmate het percentage Friestalige leerlingen op school groter is. Toch gebruiken weinig scholen, ook die met een hoog percentage Friestalige leerlingen, ‘meestal’ het Fries tijdens de lesactiviteiten in groep 1 en 2. Bij de spel- en werklessen wordt het Fries het vaakst gebruikt: ongeveer één derde van de scholen met het hoogste percentage Friestalige leerlingen gebruikt bij deze activiteiten meestal het Fries als voertaal.

Tabel 4.4 – Verdeling van Friese basisscholen naar gebruik van het Fries in groep 1 en 2 bij verschillende lesactiviteiten, gerelateerd aan het percentage Friestalige leerlingen op school. Gegevens Onderwijsinspectie 1999

	Boekaanbieding				Spelles			
	% Friestalige leerlingen				% Friestalige leerlingen			
	≤25	26-50	51-75	≥76	≤25	26-50	51-75	≥76
- nooit	89.1	45.1	24.7	21.6	92.2	63.4	31.5	24.1
- zo nu en dan	7.0	35.2	33.7	23.3	4.7	18.3	25.8	10.3
- regelmatig	2.3	16.9	38.2	39.7	1.6	14.1	32.6	31.0
- meestal	1.6	2.8	3.4	15.5	1.6	4.2	10.1	34.5
n	128	71	89	116	128	71	89	116
	Muzikale vorming				Poppenkast			
	% Friestalige leerlingen				% Friestalige leerlingen			
	≤25	26-50	51-75	≥76	≤25	26-50	51-75	≥76
- nooit	89.8	42.3	24.7	19.0	93.0	67.6	41.6	27.6
- zo nu en dan	7.0	31.0	23.6	23.3	3.9	21.1	29.2	25.9
- regelmatig	1.6	23.9	48.3	40.5	1.6	9.9	27.0	27.6
- meestal	1.6	2.8	3.4	17.2	1.6	1.4	2.2	19.0
n	128	71	89	116	128	71	89	116
	Vertellen				Voorlezen			
	% Friestalige leerlingen				% Friestalige leerlingen			
	≤25	26-50	51-75	≥76	≤25	26-50	51-75	≥76
- nooit	88.3	46.5	24.7	22.4	89.1	43.7	25.8	20.7
- zo nu en dan	6.3	26.8	22.5	18.1	5.5	29.6	31.5	28.4
- regelmatig	3.9	25.4	46.1	38.8	3.9	25.4	41.6	44.0
- meestal	1.6	1.4	6.7	20.7	1.6	1.4	1.1	6.9
n	128	71	89	116	128	71	89	116
	Werkles							
	% Friestalige leerlingen							
	≤25	26-50	51-75	≥76				
- nooit	90.6	59.2	31.5	26.7				
- zo nu en dan	5.5	22.5	18.0	9.5				
- regelmatig	2.3	18.3	41.6	31.9				
- meestal	1.6	--	9.0	31.9				
n	128	71	89	116				

In groep 3 tot en met 8 levert eenzelfde soort vergelijking van het gebruik van het Fries als voertaal bij verschillende vakgebieden met het percentage Friestalige leerlingen het volgende beeld op (tabel 4.5 t/m 4.7).

Tabel 4.5 - Gebruik van het Fries in groep 3 t/m 8 bij het vak Kunstzinnige Oriëntatie, gerelateerd aan het percentage Friestalige leerlingen op school. Gegevens Onderwijsinspectie 1999

	% Friestalige leerlingen			
	≤25	26-50	51-75	≥76
- nooit	91.4	57.7	32.6	19.0
- zo nu en dan	7.0	33.8	41.6	39.7
- regelmatig	1.6	8.5	23.6	37.1
- altijd	--	--	2.2	4.3
n	128	71	89	116

Tabel 4.6 - Gebruik van het Fries in groep 3 t/m 8 bij het vak Oriëntatie op Mens en Wereld, gerelateerd aan het percentage Friestalige leerlingen op school. Gegevens Onderwijsinspectie 1999

	% Friestalige leerlingen			
	≤25	26-50	51-75	≥76
- nooit	90.6	53.5	31.5	22.4
- zo nu en dan	6.3	31.0	40.4	46.6
- regelmatig	2.3	11.3	27.0	25.9
- alleen als leerstof betrekking heeft op Friesland	.8	4.2	1.1	4.3
- altijd	--	--	--	.9
n	128	71	89	116

Tabel 4.7 - Gebruik Fries bij lezen, taal en rekenen in groep 3 t/m 8 gerelateerd aan het percentage Friestalige leerlingen op school. Gegevens Onderwijsinspectie 1999

	% Friestalige leerlingen			
	≤25	26-50	51-75	≥76
- nooit	89.1	53.5	36.0	28.4
- bij individuele hulp	7.8	39.4	49.4	50.9
- zo nu en dan bij instructie	2.3	7.0	9.0	12.1
- regelmatig bij instructie	.8	--	5.6	6.0
- altijd	--	--	--	2.6
n	128	71	89	116

Uit tabel 4.5 t/m 4.7 blijkt allereerst opnieuw dat in de hogere groepen het Fries minder vaak als voertaal tijdens de lessen wordt gebruikt dan in groep 1 en 2. Scholen in de categorie ‘meer dan 75 procent Friestalige leerlingen’ rapporteren verder het meeste gebruik van het Fries, zij het nog steeds in bescheiden mate. Bijna geen enkele school gebruikt in groep 3 tot en met 8 altijd het Fries. Tabel 4.7 laat zien dat bij individuele hulp in de taal-, reken- en leesles veel scholen wél het Fries gebruiken. Bij de helft van alle scholen met meer dan 50 procent Friestalige leerlingen is dit het geval.

Uit de voorgaande tabellen kan worden geconcludeerd dat er - zoals ook wel kon worden verwacht - een positieve relatie bestaat tussen het percentage Friestalige leerlingen op school en de mate waarin het Fries wordt gebruikt.

4.3 Aanvullend onderzoek: het gebruik van het Fries als voertaal op 27 basisscholen in Friesland

In het ITS-onderzoek dat in dit rapport wordt beschreven, hebben 27 Friese basisscholen (de ‘beperkte onderzoekssteekproef’; zie ook hoofdstuk 2) meegewerkt aan aanvullende dataverzameling bij directies en leerkrachten omtrent het gebruik van het Fries als voertaal in de school en in de klas.

In deze paragraaf worden de gegevens gepresenteerd die deze dataverzameling heeft opgeleverd, gecombineerd met enkele gegevens die de Onderwijsinspectie op deze scholen al in 1999 had verzameld. Het resultaat geeft een gedetailleerder beeld van de

stand van zaken in dit opzicht dan de Inspectierapporten, die immers vooral de kwaliteit van het vak Fries tot onderwerp hadden.

4.3.1 Inspectiegegevens 1998/99

De 27 Friese basisscholen die de beperkte onderzoekssteekproef vormen in dit rapport, komen natuurlijk ook voor in het onderzoek dat de Inspectie van het Onderwijs in schooljaar 1998/99 onder alle Friese basisscholen heeft uitgevoerd. Ter introductie presenteren we hierna eerst enkele gegevens over deze scholen uit het Inspectie-onderzoek. Zo krijgen we een indruk van de verschillen in het gebruik van het Fries als voertaal op school tussen de onderzoekssteekproef en de totale basisschoolpopulatie in Friesland.

Tweederde van de 27 scholen (n=18) heeft aan de Onderwijsinspectie gerapporteerd het Fries ook als voertaal te gebruiken buiten het vak Fries. Uit het rapport van de Onderwijsinspectie bleek dat voor de totale basisschoolpopulatie in Friesland dit percentage lager ligt, op 56 procent. Tabel 4.8 geeft vervolgens een beeld van het gemiddelde percentage onderwijstijd waarin op de 27 scholen het Fries als voertaal wordt gebruikt. Een vergelijking met tabel 4.2. maakt duidelijk dat ook dit percentage op de scholen in de onderzoekssteekproef wat hoger ligt dan op de totale Friese basisschoolpopulatie.

Tabel 4.8 - Percentage onderwijstijd met Fries als voertaal per twee leerjaren op de 27 scholen in de onderzoekssteekproef. Gegevens Onderwijsinspectie 1999

	Gemiddeld %	Standaard Deviatie	Minimum	Maximum
Groep 1/2	36.0	33.9	0	95
Groep 3/4	24.6	26.9	0	80
Groep 5/6	14.4	17.3	0	50
Groep 7/8	12.1	14.8	0	50

Onderverdeeld naar groepen blijkt dat ook op de scholen in de onderzoekssteekproef het percentage van de onderwijstijd waarin het Fries als voertaal wordt gebruikt, afneemt naarmate de groep hoger wordt. Gemiddeld wordt op de scholen in groep 1 en

2 in iets meer dan éénderde van de onderwijstijd het Fries als voertaal gebruikt. In de hogere groepen neemt het percentage van de onderwijstijd met Fries als voertaal geleidelijk af. Opgemerkt moet verder worden dat er aanzienlijke variatie bestaat tussen de 27 scholen voor wat betreft het deel van de onderwijstijd waarin Fries als voertaal wordt gebruikt, zoals blijkt uit de gerapporteerde standaarddeviaties en de minimum- en maximumwaarden.

Tabel 4.9 geeft weer bij welke activiteiten en vakgebieden het Fries gebruikt wordt op de scholen in de onderzoekssteekproef. Aangezien het hier beperkte aantallen betreft, vermelden we naast de percentages ook de aantallen. In vergelijking met dezelfde gegevens van het Inspectieonderzoek betreffende alle Friese basisscholen (zie tabel 4.3) wordt in de onderzoekssteekproef het Fries vaker ‘zo nu en dan’ of zelfs ‘regelmatig’ gebruikt en minder vaak ‘nooit’.

Tabel 4.9 - Fries als voertaal in groep 1 en 2 versus groep 3 tot en met 8, in percentages en aantallen van de 27 scholen in de onderzoekssteekproef. Gegevens Onderwijsinspectie 1999

groep 1 en 2	gebruik	Groep 3 t/m 8	gebruik		
	%	N		%	N
Boekaanbieding			Expressievakken		
- nooit	40.7	11	- nooit	44.4	12
- zo nu en dan	33.3	9	- zo nu en dan	37.0	10
- regelmatig	18.5	5	- regelmatig	18.5	5
- meestal	7.4	2	- altijd	--	--
Spelles			Wereldoriënterende vak-		
- nooit	44.4	12	ken		
- zo nu en dan	18.5	5	- nooit	44.4	12
- regelmatig	25.9	7	- zo nu en dan	29.6	8
- meestal	11.1	3	- regelmatig	25.9	7
Muzikale vorming			- (alleen) als leerstof	--	--
- nooit	37.0	10	betrekking heeft op		
- zo nu en dan	33.3	9	Friesland		
- regelmatig	25.9	7	- altijd	--	--
- meestal	3.7	1	Culturele vaardigheden		
Poppenkast			(= lezen/taal/rekenen)		
- nooit	48.1	13	- nooit	48.1	13
- zo nu en dan	29.6	8	- bij individuele hulp	29.6	8
- regelmatig	14.8	4	- zo nu en dan bij de	14.8	4
- meestal	7.4	2	instructie		
Vertellen			- regelmatig bij de in-	7.4	2
- nooit	37.0	10	structie		
- zo nu en dan	22.2	6	- altijd	--	--
- regelmatig	29.6	8			
- meestal	11.1	3			
Voorlezen					
- nooit	37.0	10			
- zo nu en dan	29.6	8			
- regelmatig	25.9	7			
- meestal	7.4	2			
Werkles					
- nooit	40.7	11			
- zo nu en dan	25.9	7			
- regelmatig	22.2	6			
- meestal	11.1	3			

Samengevat kunnen we op basis van het voorgaande vaststellen dat op de 27 scholen in de onderzoekssteekproef wat vaker het Fries als voertaal wordt gebruikt dan gemiddeld genomen het geval is op de Friese basisscholen. Dat hangt natuurlijk samen met de criteria op grond waarvan de scholen zijn geselecteerd voor het onderzoek, die onder andere betrekking hadden op een voldoende variatie in het gebruik van het Fries als voertaal. Het is echter belangrijk om vooraf vast te stellen dat het beeld dat in de volgende paragrafen wordt geschetst over het gebruik van het Fries als voertaal op school niet geheel representatief zal zijn voor alle Friese basisscholen.

4.3.2 Het schoolbeleid ten aanzien van het Fries als voertaal

De 27 scholen in de onderzoekssteekproef hebben allemaal het verzoek ontvangen om, indien voorhanden, relevante documentatie op te sturen over het schoolbeleid ten aanzien van Fries als voertaal. Het ging met name om kopieën van schoolbeleidsdocumenten; om non-respons te voorkomen konden de scholen eventuele onkosten voor reproductie en verzending declareren bij het ITS.

Van de 27 scholen hebben er niettemin slechts 11 informatie opgestuurd uit schoolwerkplannen, schoolgidsen, informatiefolders en dergelijke, of hun beleid schriftelijk toegelicht. Een deel van de verstrekte documentatie ging bovendien slechts in op de doelstellingen met betrekking tot het Fries als vak.

Slechts bij twee scholen wordt in de opgestuurde schooldocumenten een expliciete vermelding gemaakt van het Fries als voertaal. Van deze twee scholen meldt één school de doelstelling dat het Fries als voertaal wordt gebruikt in de kleutergroepen, terwijl vanaf groep 3 het Nederlands steeds meer als voertaal wordt gebruikt. De andere school, die zich omschrijft als tweetalige school, rapporteert als doelstelling dat leerlingen tot 7 jaar in de ‘thuis taal’ (d.w.z. Fries of Nederlands) dienen te worden opgevangen. Alleen bij het Nederlandse en Friese taalonderwijs zijn de betreffende talen verplicht als voertaal. Vanaf 7 jaar worden op deze school beide talen bewust als voertaal gebruikt in de lessen, behalve bij de specifieke taallessen.

Een viertal andere scholen heeft informatie gestuurd waaruit een min of meer impliciet beleid blijkt ten opzichte van het Fries als voertaal. Eén school vermeldt bijvoorbeeld in het schoolplan dat het belangrijk is voor een goede persoonlijkheidsvorming dat de kinderen hun eigen taal kunnen gebruiken in het onderwijs. De directeuren van twee andere scholen laten in een brief weten dat vooral in de eerste twee of drie groepen de Friestalige kinderen tweetalig benaderd worden en bijvoorbeeld in het Fries worden toegesproken om opdrachten te verhelderen. Vanaf groep 4 wordt het Fries als voertaal nog maar incidenteel gebruikt en/of vooral in het sociale verkeer. De vierde school heeft geen informatie over het schoolbeleid opgestuurd, maar een van de leer-

krachten vermeldt op de vragenlijst dat er een drietalig project op school loopt waarbij op maandag en dinsdag de voertaal Fries is en op woensdag, donderdag en vrijdag de voertaal Nederlands is. De derde taal wordt niet genoemd, maar is vermoedelijk het Engels (zie ook Tjerkstra, 1999).

In de ontvangen documentatie van de vijf overige scholen wordt het Fries als voertaal op de scholen niet genoemd. Wel wordt op alle betreffende scholen het Fries als vak aangeboden. Een van deze scholen rapporteert ook nog het gebruik van Fries lesmateriaal bij het vak wereldoriëntatie.

Het is niet duidelijk of de 16 scholen die geen documenten hebben teruggestuurd ook geen enkel beleid voeren ten aanzien van het Fries als voertaal. Aangenomen mag echter toch worden dat veel van deze scholen in ieder geval geen expliciet beleid zullen hebben ten aanzien van het Fries als voertaal. Een leerkracht van een school waarvan geen documenten zijn ontvangen, schrijft ter toelichting op de leerkrachtvragenlijst over zijn/haar schoolbeleid het volgende:

“Afspraak school: Fries gebruiken bij het vak Fries. Verder gebruik puur bij informele situaties. Instructie is altijd Nederlands.” (leerkracht groep 4)

Hieruit blijkt dat sommige scholen veeleer een expliciet beleid voeren om het Fries als voertaal niet te gebruiken. Op de opmerkingen van de leerkrachten, genoteerd op de leerkrachtvragenlijst, en hoe deze zich verhouden tot de verstrekte documentatie over het schoolbeleid zal aan het eind van paragraaf 4.3.3 verder worden ingegaan.

4.3.3 Gebruik van het Fries als voertaal volgens de leerkrachten

Om het gebruik van het Fries op de basisscholen uit de onderzoekssteekproef nader in kaart te brengen is aan de leerkrachten van de groepen 2, 4, 6 en 8 van deze scholen een schriftelijk vragenlijstje voorgelegd. Hierin werd hen gevraagd of ze het Fries gebruiken bij andere vakken dan het vak Fries, in welke mate en situaties ze dit dan gebruiken en in welke mate er sprake is van structureel dan wel incidenteel gebruik. Ook is gevraagd welk en in welke mate Fries lesmateriaal bij andere vakken dan het vak Fries wordt gebruikt en hoe vaak het Fries wordt gebruikt in niet-vakgebonden situaties, zoals het kring- of klasgesprek, disciplinaire aanwijzingen aan Friestalige of niet-Friestalige leerlingen en persoonlijke gesprekjes met Friestalige of niet-Friestalige leerlingen.

Op de 27 scholen uit de onderzoekssteekproef kwamen 118 groepen 2, 4, 6 en 8 voor, die allemaal deelgenomen hebben aan de toetsafnames. De leerkrachten van acht van deze groepen hebben geen vragenlijst geretourneerd. Van de overige 110 groepen

kwamen er 124 leerkrachtvragenlijsten retour: dat betekent dat er bij veertien groepen sprake was van twee leerkrachten in een zogenaamde duo-baan, die allebei (op ons verzoek) de vragenlijst hebben ingevuld. Over de opbrengst van de 124 vragenlijsten wordt in deze paragraaf gerapporteerd.

Bij de resultaten wordt steeds een onderscheid gemaakt tussen groep 2 enerzijds en groep 4, 6, en 8 anderzijds, omdat zowel uit de Inspectie-onderzoeken als de schooldocumenten die in de vorige paragraaf zijn beschreven duidelijke aanwijzingen naar voren kwamen dat er een scheidslijn bestaat tussen deze groepen wat betreft de mate waarin het Fries als voertaal gebruikt wordt.

Op de vraag of men überhaupt bij andere vakken dan het vak Fries de Friese taal gebruikt, antwoordt het merendeel van de leerkrachten van groep 2 positief (tabel 4.10). Bij de hogere groepen is een afname ten opzichte van groep 2 te zien en wordt door minder dan de helft van de leerkrachten het Fries gebruikt als voertaal.

Tabel 4.10 - Gebruik van Fries bij andere vakken dan het vak Fries door leerkrachten van groep 2 versus leerkrachten van groep 4, 6 en 8 (percentages, aantallen)

	Groep	
	2	4, 6 en 8
Ja	74.3	48.3
Nee	25.7	51.7
n	35	89

Het gebruik van het Fries als voertaal bij mondelinge instructie

In tabel 4.11 wordt aangegeven bij welke vakken en in welke mate het Fries door de leerkrachten wordt gebruikt in klassikale mondelinge uitleg, individuele mondelinge uitleg aan Friestalige leerlingen en individuele mondelinge uitleg aan niet-Friestalige leerlingen. De gegevens worden vanuit twee verschillende optieken gepresenteerd: de soort instructie en het vakgebied (Nederlandse taal en lezen, rekenen/wiskunde, zaakvakken, expressie en gymnastiek dan wel de voorbereidende varianten daarvan in het geval van groep 2). Verder wordt steeds een onderscheid gemaakt tussen het taalgebruik van de leerkrachten in groep 2 enerzijds en dat van de leerkrachten van groep 4, 6 en 8 anderzijds.

Uit de gegevens in tabel 4.11 kan afgeleid worden dat bij klassikale uitleg gemiddeld ongeveer 60 procent van de leerkrachten van groep 2 (bijna) nooit het Fries gebruikt. Bij de individuele uitleg aan Friestalige leerlingen in groep 2 gebruikt gemiddeld bijna 65 procent van de leerkrachten het Fries echter wél in meer of mindere mate, terwijl bij de individuele uitleg aan niet-Friestalige leerlingen in groep 2 het Fries door ongeveer 90 procent van de leerkrachten (bijna) nooit wordt gebruikt. Het meeste gebruik van het Fries door leerkrachten in groep 2 vindt dus plaats tijdens individuele uitleg aan Friestalige leerlingen, gevolgd door de klassikale uitleg en de individuele uitleg aan niet-Friestalige leerlingen.

Zoals al eerder bleek, wordt in de groepen 4, 6 en 8 gemiddeld door de leerkrachten minder vaak het Fries gebruikt dan in groep 2. Dit is met name het geval bij de klassikale uitleg en de individuele uitleg aan niet-Friestalige leerlingen. Bij de individuele uitleg aan Friestalige leerlingen wordt het Fries ook in deze groepen relatief het vaakst gebruikt.

Tabel 4.11 - Het gebruik van het Fries door de leerkracht in groep 2 versus groep 4, 6 en 8 bij klassikale uitleg, individuele instructie aan Friestalige leerlingen en individuele instructie aan niet-Friestalige leerlingen (percentages, aantallen)

	Klassikale uitleg		Individuele uitleg aan Friestalige leerlingen		Individuele uitleg aan niet-Friestalige leerlingen	
	groep		groep		groep	
	2	4, 6 en 8	2	4, 6 en 8	2	4, 6 en 8
<i>Nederlandse taal en lezen</i>						
altijd	5.7	--	14.3	--	2.9	--
meestal wel	5.7	1.1	17.1	4.5	2.9	--
soms wel. soms niet	25.7	2.2	31.4	24.7	5.7	3.4
meestal niet	20.0	18.0	2.9	11.2	5.7	7.9
nooit	42.9	78.7	34.3	59.6	82.9	88.8
n	35	89	35	89	35	89
<i>Rekenen/wiskunde</i>						
altijd	5.7	--	14.3	7.9	2.9	--
meestal wel	8.6	3.4	22.9	12.4	2.9	--
soms wel. soms niet	28.6	14.6	25.7	22.5	2.9	2.2
meestal niet	14.3	14.6	5.7	4.5	5.7	13.5
nooit	42.9	67.4	31.4	52.8	85.7	84.3
n	35	89	35	89	35	89
<i>Zaakvakken</i>						
altijd	5.7	--	14.3	4.5	2.9	--
meestal wel	5.7	3.4	25.7	12.4	--	--
soms wel. soms niet	31.4	21.3	22.9	25.8	2.9	2.2
meestal niet	14.3	13.5	8.6	5.6	5.7	18.0
nooit	42.9	61.8	28.6	51.7	88.6	79.8
n	35	89	35	89	35	89
<i>Expressie en gymnastiek</i>						
altijd	5.7	2.2	17.1	9.0	2.9	--
meestal wel	5.7	5.6	22.9	13.5	2.9	--
soms wel. soms niet	34.4	24.7	28.6	21.3	2.9	5.6
meestal niet	11.4	12.4	5.7	5.6	8.6	13.5
nooit	42.9	55.1	25.7	50.6	82.9	80.9
n	35	89	35	89	35	89

Als we het mondelinge gebruik van het Fries uitsplitsen naar de verschillende vakken anders dan het vak Fries, dan blijkt dat het Fries gemiddeld het meest wordt gebruikt bij expressie en gymnastiek, gevolgd door de zaakvakken en rekenen/wiskunde. Het Fries wordt het minst gebruikt bij Nederlandse taal en lezen. In groep 2 zijn de verschillen in het Friese voertaalgebruik tussen de vakken kleiner dan in groep 4, 6 en 8.

Structureel of incidenteel gebruik

Ook werd aan de leerkrachten gevraagd aan te geven in welke mate hun gebruik van het Fries in de klas structureel (systematisch, ingepland en voorbereid) dan wel incidenteel (ad hoc, afhankelijk van de situatie in de klas en de leerling) van aard is. De resultaten worden weergegeven in tabel 4.12.

Tabel 4.12 - Structureel of incidenteel gebruik van het Fries per vakgebied in groep 2 versus groep 4, 6 en 8 (percentages, aantallen)

	Nederlandse taal/lezen		Rekenen/Wiskunde		Zaakvakken		Expressie/Gymnastiek	
	groep		groep		groep		groep	
	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8
altijd structureel	13.0	--	11.5	--	11.5	--	15.4	2.2
meer structureel dan incidenteel	8.7	2.9	3.8	9.1	--	8.9	--	6.5
even vaak structureel als incidenteel	26.1	2.9	26.9	15.9	34.6	15.6	34.6	26.1
meer incidenteel dan structureel	21.7	17.6	30.8	27.3	38.5	40.0	38.5	32.6
(vrijwel) altijd incidenteel	30.4	76.5	26.9	47.7	15.4	35.6	11.5	32.6
n	23	34	26	44	26	45	26	46

De algemene tendens die uit de tabel naar voren komt (zie de gemarkeerde getallen), is dat het gebruik van het Fries bij de genoemde vakgebieden meer incidenteel dan structureel van aard is. Bij groep 2 is het gebruik echter vaker van een meer structurele aard dan bij groep 4, 6 en 8. Behalve bij expressie en gymnastiek komt het in groep 4, 6 en 8 nooit voor dat het gebruik van het Fries ‘altijd structureel’ is. Bij Nederlandse

taal en lezen, waar het Fries als voertaal het minst gebruikt wordt (zie tabel 4.11), is het gebruik van de leerkrachten het meest incidenteel.

Gebruik van schriftelijk materiaal in het Fries

De regionale Onderwijsbegeleidingsdienst van Friesland (GCO) geeft de methode ‘de Fryske Taalrotonde’ uit, die expliciet bedoeld is voor het onderwijzen van de Friese taal. Daarnaast heeft de dienst echter ook andere materialen in het Fries ontwikkeld, die voor het grootste deel gerelateerd zijn aan de uitzendingen van de Friese schooltelevisie en schoolradio (skoalle-tv en skoalle-radio). Deze materialen kunnen in principe gebruikt worden bij andere vakgebieden. Vooral voor gebruik bij de lessen Wereldoriëntatie (een van de zaakvakken) zijn de materialen geschikt. Op de vraag of de leerkrachten dit of ander (eventueel zelf ontwikkeld) schriftelijk materiaal gebruiken in het Fries antwoorden de meeste leerkrachten negatief (zie tabel 4.13).

Tabel 4.13 - Frequentie van gebruik van schriftelijk materiaal in het Fries per vakgebied in groep 2 versus groep 4, 6 en 8 (percentages, aantallen)

	Nederlandse taal/lezen		Rekenen/ Wiskunde		Zaakvakken		Expressie/ Gymnastiek	
	groep		groep		groep		groep	
	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8
altijd	--	--	--	--	--	--	--	--
meestal wel	2.9	--	--	--	2.9	1.1	2.9	--
soms wel. soms niet	22.9	2.2	14.3	--	22.9	18.0	17.1	9.0
meestal niet	14.3	4.5	11.4	10.1	5.7	7.9	5.7	2.2
nooit	60.0	93.3	74.3	89.9	68.6	73.0	74.3	88.8
n	35	89	35	89	35	89	35	89

Uit de tabel blijkt dat geen enkele leerkracht altijd schriftelijk materiaal in het Fries gebruikt bij de genoemde vakgebieden. Bij groep 2 en met name bij de groepen 4, 6 en 8 gebruikt de meerderheid van de leerkrachten gemiddeld over alle vakken (bijna) nooit Fries lesmateriaal. We zien dat de leerkrachten van groep 2 bij Nederlandse taal

en lezen en de zaakvakken verhoudingsgewijs het vaakst Fries lesmateriaal gebruiken. De leerkrachten van groep 4, 6 en 8 gebruiken relatief het vaakst Fries lesmateriaal bij de zaakvakken, hetgeen natuurlijk ook samenhangt met de beschikbaarheid van dat materiaal.

De (weinige) leerkrachten die meldden wel eens schriftelijk materiaal in het Fries te gebruiken, hebben vervolgens ook aangegeven welke materialen ze dan gebruiken. Tabel 4.14 geeft een overzicht daarvan. De tabel moet als volgt gelezen worden: onderaan staat per groep en per vak het totale aantal leerkrachten dat gebruik maakt van schriftelijk materiaal in het Fries. Daarboven staan de aantallen uitgesplitst naar soort materiaal (skoalle-tv, skoalle-radio, zelfontwikkeld en overig materiaal) dat zij hebben aangekruist. De meeste leerkrachten blijken een combinatie van de genoemde materialen te gebruiken in hun lessen, bijvoorbeeld materiaal van skoalle-tv en daarnaast zelfontwikkeld materiaal. Dit kan afgeleid worden uit het feit dat in tabel 4.14 de som van het aantal leerkrachten per kolom hoger is dan het totale aantal leerkrachten dat onder in de tabel vermeld staat.

Tabel 4.14 - Gebruikte materialen voor schriftelijk onderwijs in Fries per vakgebied in groep 2 versus groep 4, 6 en 8 (aantallen)

	Nederlandse taal/lezen		Rekenen/ Wiskunde		Zaakvakken		Expressie/ Gymnastiek	
	groep		groep		groep		groep	
	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8
van skoalle-tv	5	3	3	1	3	15	2	3
van skoalle-radio	1	5	2	1	1	8	2	2
zelfontwikkeld	3	2	3	2	3	4	2	4
overig materiaal	10	2	7	4	10	11	7	6
n	12	5	8	4	10	21	7	8

Bij het lezen van deze tabel moet nogmaals benadrukt worden dat voor de verschillende vakgebieden niet in dezelfde mate schriftelijk materiaal beschikbaar of relevant (gymnastiekles!) is en dat dit de mate van gebruik zeker zal hebben beïnvloed.

Tabel 4.14 laat zien dat in groep 2 bij Nederlandse taal en lezen tien van de twaalf betrokken leerkrachten ‘overig materiaal’ gebruiken. Materiaal van skoalle-tv wordt (daarnaast) door vijf van hen gebruikt. Drie leerkrachten gebruiken zelfontwikkeld materiaal, terwijl maar één leerkracht materiaal van skoalle-radio gebruikt.

Bij rekenen/wiskunde gebruiken zeven van de acht betrokken kleuterleerkrachten overig materiaal. Materiaal van skoalle-tv en zelfontwikkeld materiaal worden elk door drie leerkrachten gebruikt en materiaal van skoalle-radio door twee leerkrachten. Bij de zaakvakken wordt door alle tien betrokken kleuterleerkrachten overig materiaal gebruikt. Drie leerkrachten gebruiken daarnaast materiaal van skoalle-tv en eveneens drie gebruiken zelfontwikkeld materiaal. Skoalle-radio materiaal wordt door twee kleuterleerkrachten gebruikt.

Bij expressie en gymnastiek gebruiken alle zeven betrokken kleuterleerkrachten overig materiaal. Twee van hen gebruiken ook zelfontwikkeld materiaal. Materiaal van skoalle-tv en skoalle-radio wordt eveneens door elk twee leerkrachten gebruikt.

Voor wat betreft de groepen 4, 6 en 8 blijkt uit tabel 4.14 dat de vijf betrokken leerkrachten van groep 4, 6 en 8 die bij Nederlandse taal/lezen schriftelijk materiaal in het Fries gebruiken, allemaal materiaal van skoalle-radio hanteren. Daarnaast gebruiken drie leerkrachten materiaal van skoalle-tv. Zelfontwikkeld en overig materiaal worden door elk twee leerkrachten gebruikt.

Bij rekenen/wiskunde gebruiken de vier betrokken leerkrachten allemaal overig materiaal. Twee van hen gebruiken tevens zelfontwikkeld materiaal, terwijl materiaal van skoalle-tv en -radio elk door één leerkracht wordt gebruikt.

Bij de zaakvakken maken 15 van de 21 leerkrachten gebruik van skoalle-tv materiaal. Elf leerkrachten gebruiken (ook) overig materiaal en acht materiaal van skoalle-radio. Zelfontwikkeld materiaal wordt door vier leerkrachten gebruikt.

Bij expressie en gymnastiek gebruiken zes van de acht betrokken leerkrachten overig materiaal. De helft van de leerkrachten gebruikt (daarnaast) zelfontwikkeld materiaal. Materiaal van skoalle-tv en skoalle radio wordt door drie respectievelijk twee leerkrachten gebruikt.

Gebruik van het Fries in verschillende niet-vakgebonden situaties

Tabel 4.15 geeft het gebruik weer door de leerkracht van de Friese taal tegen leerlingen in verschillende situaties in de klas, die niet direct vakgebonden zijn en dus ook geen directe instructie betreffen. Uit de tabel blijkt dat de leerkrachten het meeste Fries gebruikt wordt in persoonlijke/sociale gesprekjes met Friestalige leerlingen. Ook bij disciplinaire aanwijzingen aan Friestalige leerlingen wordt door de leerkrachten vrij veelvuldig Fries gebruikt. Bij het kring- of klasgesprek ligt het gebruik van het Fries weer iets lager en het minste gebruik van het Fries wordt gerapporteerd bij disciplinaire aanwijzingen aan niet-Friestalige leerlingen. Hierbij wordt door de leerkrachten van groep 2 bijna nooit Fries gebruikt, terwijl de leerkrachten van groep 4, 6 en 8 toch nog enige mate van Fries taalgebruik rapporteren. Ook het persoonlijke/sociale gesprekje met niet-Friestalige leerlingen scoort laag voor wat betreft het gebruik van het Fries. Opvallend ook hier is dat de leerkrachten van de hogere groepen iets meer Fries lijken te gebruiken dan de leerkrachten van groep 2, maar gezien de beperkte aantallen is het moeilijk hier conclusies aan te verbinden.

Tabel 4.15 - Gebruik van Fries tegen leerlingen in verschillende situaties, groep 2 versus groep 4, 6 en 8 (percentages, aantallen)

	Kringgesprek/ klassegesprek		Disciplinaire aanwijzing aan Friestalige leerling		Disciplinaire aanwijzing aan niet- Friestalige leerling		Persoonlijk/ sociaal ge- sprekje met Friestalige leerling		Persoonlijk/ sociaal ge- sprekje met niet-Friestali- ge leerling	
	groep		groep		groep		groep		groep	
	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8
altijd	17.1	4.5	25.7	5.6	--	--	54.3	22.5	--	--
meestal wel	17.1	13.5	20.0	21.3	--	1.1	11.4	23.6	--	2.2
soms wel. soms niet	34.3	22.5	25.7	18.0	2.9	5.6	8.6	5.6	2.9	4.5
meestal niet	5.7	11.2	2.9	3.4	22.9	20.2	--	--	11.4	14.6
nooit	25.7	48.3	25.7	51.7	74.3	73.0	25.7	48.3	85.7	78.7
n	35	89	35	89	35	89	35	89	35	89

Algemene toelichting van de leerkrachten op hun gebruik van het Fries

In de voorgaande paragrafen werd duidelijk dat er een grote variatie in het gebruik en het beleid ten aanzien van het Fries als voertaal op school bestaat. In een extra poging die variatie goed vast te leggen, is aan het einde van de leerkrachtvragenlijst aan de respondenten gevraagd hun gebruik van het Fries als voertaal op school nog eens in eigen woorden te beschrijven en toe te lichten. Van de 35 leerkrachten van groep 2 die de vragenlijst hadden ingevuld, hebben er 30 dat ook gedaan. Van de 89 leerkrachten van groep 4, 6 en 8 die de vragenlijst hadden ingevuld, hebben er 75 nog een extra toelichting gegeven. Uit de opmerkingen komt globaal het volgende beeld naar voren.

Veel leerkrachten van groep 2 proberen de leerlingen op individueel niveau in hun eigen taal op te vangen, waarbij Friestalige kinderen in het Fries benaderd worden en Nederlandstalige kinderen in het Nederlands¹. Een aantal leerkrachten merkt echter op dat in groep 2 al meer Nederlands wordt gebruikt dan in groep 1, om de overgang naar groep 3 - waar de nadruk nog meer op het Nederlands zal komen te liggen - niet te groot te maken. Opmerkelijk is de toelichting van één leerkracht die inhoudt dat op zijn/haar school in groep 2 het Fries de voertaal is en dat er Nederlands gesproken wordt tegen Nederlandse kinderen, terwijl de school waarop deze leerkracht les geeft geen documenten heeft verstuurd waaruit blijkt dat er een expliciet beleid bestaat ten aanzien van het Fries als voertaal. Een tweetal andere leerkrachten (beide werkzaam op dezelfde school) vermeldt dat het Fries als voertaal op een vast tijdstip van de week gebruikt wordt (de 'Friese ochtend'). Ook deze school had geen documentatie ten opzichte van het Fries als voertaal opgestuurd, dus ook hier is niet duidelijk in hoeverre dit een expliciet beleid betreft.

Uit de opmerkingen van de leerkrachten van groep 2 blijkt echter ook dat op veel scholen het Nederlands toch de voertaal in de klas is. Het Fries wordt dus voornamelijk gebruikt op individueel en informeel niveau, bijvoorbeeld als extra uitleg of instructie nodig is voor een leerling in de les, na of tussen de lessen, tijdens persoonlijke gesprekjes, of wanneer er sprake is van een emotionele situatie. Verder vermeldt een aantal leerkrachten dat het gebruik van het Fries als voertaal afhankelijk is van het aantal Friese kinderen in de klas en hun eigen taalvaardigheid in het Fries. Hierop komen we in paragraaf 4.4 terug.

Na groep 2 vindt er over het algemeen een (verdere) verschuiving plaats naar het gebruik van het Nederlands als voertaal. Leerkrachten passen zich vaak wel aan aan de taalwensen van de leerlingen: indien gewenst wordt er Fries gesproken, maar de regel

---

¹ Er werden geen opmerkingen gemaakt met betrekking tot het eventuele taalgebruik tegen allochtone kinderen.

is over het algemeen dat er tijdens de lessen Nederlands wordt gesproken. Ook bij de leerkrachten van groep 4, 6 en 8 geldt dus dat het Fries vooral in individuele of informele situaties wordt gebruikt (extra uitleg, op het schoolplein, tussen de lessen, persoonlijke gesprekjes). Leerkrachten die meestal het Fries gebruiken als voertaal zijn uitzonderingen. Dit komt overeen met de eerder gepresenteerde kwantitatieve gegevens van de leerkrachtenvragenlijst.

Een belangrijke constatering is dat er niet zo zeer sprake lijkt te zijn van (structureel) gebruik van het Fries als voertaal in de klas, maar dat het Fries wel frequent als omgangstaal gebruikt wordt. Er moet wel opgemerkt worden dat er vooral bij de hogere groepen meer variatie bestaat tussen de leerkrachten voor wat betreft het gebruik van het Fries als voertaal dan bij groep 2. Hieronder volgt een aantal citaten van leerkrachten uit groep 4, 6 en 8 die deze variatie illustreren:

“In heel veel situaties gebruik ik het Fries als voertaal. Ik denk dat ik als voertaal het Nederlands en het Fries 50%-50% gebruik.” (leerkracht groep 4)

“Ik gebruik het Fries als voertaal alleen als de sociaal-emotionele toestand van een kind er om vraagt: zeer uitzonderlijk.” (leerkracht groep 4)

“Ook bij Engelstalige leerlingen ga ik heel langzaam over op het verstaan van Fries. Werkt goed. Kinderen worden er niet minder van meerdere talen te kennen.” (leerkracht groep 6)

“Alleen voor en na schooltijd spreek ik Fries met Friestalige kinderen. Tijdens de schooluren uitsluitend Nederlands.” (leerkracht groep 6)

“Ik gebruik het Fries buiten het vak Fries om alleen in de informele sfeer naar de leerlingen toe en ook dan alleen individueel. Bijv. als het kind mij in het Fries aanspreekt.” (leerkracht groep 8)

“Vooral bij ‘groeps gesprekken’ is het Fries vaak de voertaal. Er wordt zoveel mogelijk getracht structureel met één taal tegelijk bezig te zijn.” (leerkracht groep 8)

4.4 Relaties tussen het gebruik van het Fries als voertaal en enkele andere variabelen

Tot nu toe zijn de resultaten van de leerkrachtenvragenlijst alleen gerelateerd aan de groep waarin de leerkrachten les geven. Het is echter ook interessant te kijken in hoeverre enkele (achtergrond)variabelen samenhangen met het gerapporteerde gebruik van het Fries door de leerkrachten. Op basis van de slotopmerkingen van de leerkrachten waren er bijvoorbeeld aanwijzingen dat er een relatie bestaat tussen het gebruik van het Fries als voertaal enerzijds en de Friese taalvaardigheid van de leerkracht en het percentage Friestalige leerlingen in de klas anderzijds. Ook zullen we de variabele ‘stedelijkheidsgraad van de vestigingsgemeente van de school’ in relatie tot het gebruik van het Fries als voertaal onderzoeken, om na te gaan of er verschillen in taalgebruik optreden tussen scholen op het platteland en scholen in meer stedelijke gebieden. In deze paragraaf presenteren we de resultaten van deze aanvullende analyses.

4.4.1 Friese taalvaardigheid van de leerkracht en gebruik van het Fries als voertaal

Een nog niet eerder gepresenteerde vraag uit de leerkrachtenvragenlijst had betrekking op de eigen beheersing van de Friese taal voor wat betreft de vaardigheden verstaan, spreken, lezen en schrijven. Tabel 4.16 laat zien dat de meeste leerkrachten het Fries goed zeggen te beheersen. De leerkrachten hebben de minste moeite met de twee mondelinge vaardigheden (verstaan en spreken). Lezen levert wat meer moeilijkheden op, terwijl de eigen Friese schrijfvaardigheid het laagst wordt ingeschat door de leerkrachten. De leerkrachten van groep 2 enerzijds en groep 4, 6 en 8 anderzijds lijken weinig van elkaar te verschillen in taalvaardigheid. De leerkrachten van groep 4, 6 en 8 rapporteren iets vaker dat ze het Fries vloeiend beheersen dan de leerkrachten van groep 2. Dat is blijkens eerdere resultaten geen reden geweest om in deze groepen dan ook meer Fries als voertaal te gebruiken.

Tabel 4.16 - Mate van taalbeheersing Fries door leerkrachten groep 2 versus groep 4, 6 en 8 (percentages, aantallen)

	Fries verstaan		Fries spreken		Fries lezen		Fries schrijven	
	groep		groep		groep		groep	
	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8	2	4-6-8
vloeiend	74.3	80.0	45.7	60.7	37.1	47.2	8.6	12.4
goed	25.0	17.8	42.9	20.2	40.0	37.1	25.7	27.0
redelijk	--	2.2	2.9	6.7	14.3	11.2	25.7	31.5
met moeite	--	--	5.7	6.7	8.6	1.1	17.1	14.6
helemaal niet	--	--	2.9	5.6	--	3.4	22.9	14.6
n	35	89	35	89	35	89	35	89

Vergelijkbare gegevens zijn overigens ook gerapporteerd in het meest recente Inspectie-rapport (2001, tabel 2) ten aanzien van alle leerkrachten van basisscholen in Friesland. Een vergelijking laat zien dat de leerkrachten van de scholen in de onderzoekssteekproef het Fries op alle aspecten iets beter beheersen dan in het algemeen in Friesland het geval is. Zo wordt door de Inspectie gemeld dat het totale percentage leerkrachten in Friesland dat het Fries vloeiend kan lezen zeventig bedraagt.

Om een algemene taalvaardigheidsscore te verkrijgen voor elke leerkracht, die gerelateerd kan worden aan het gebruik van het Fries als voertaal, zijn de scores per leerkracht voor wat betreft Fries verstaan, spreken, lezen en schrijven bij elkaar opgeteld, gemiddeld en daarna in drie categorieën ingedeeld (1=helemaal niet tot redelijk, 2=goed, 3=vloeiend). We hebben dus de oorspronkelijke categorieën 'helemaal niet', 'met moeite' en 'redelijk' samengevoegd, vanwege de relatief lage aantallen. Verder maken we in de vervolganalyses geen onderscheid meer tussen de lagere en hogere groepen, omdat deze voor de huidige analyses minder relevant zijn. Hieronder volgt een frequentieverdeling van het aantal leerkrachten en hun taalvaardigheid (tabel 4.17).

Tabel 4.17 - Algemene Friese taalvaardigheid van de ondervraagde leerkrachten

	N	%
vloeiend	56	45.2
goed	42	33.9
helemaal niet – redelijk	26	21.0
Totaal	124	100.0

Uit tabel 4.17 blijkt dat bijna 80 procent van de ondervraagde leerkrachten een goede tot zeer goede taalvaardigheid heeft in het Fries. Ongeveer één vijfde deel van de leerkrachten heeft een matige tot slechte Friese taalvaardigheid. Door deze score van de leerkrachten te relateren aan hun gebruik van het Fries in de klas kan worden onderzocht in hoeverre een en ander met elkaar in verband staat. Hiertoe werden de gegevens uit de leerkrachtenvragenlijst met betrekking tot het gebruik van het Fries bij verschillende soorten mondelinge instructie (zie tabel 4.11), het gebruik van schriftelijk materiaal in het Fries (zie tabel 4.13) en het gebruik van het Fries in verschillende niet-vakgebonden situaties (zie tabel 4.15) gekoppeld aan de Friese taalvaardigheid van de leerkrachten door middel van kruistabellen. Uit de resultaten blijkt dat voor al deze variabelen geldt dat de leerkrachten die het meest taalvaardig zijn in het Fries, deze taal het meest gebruiken in de klas. Het voert wat ver om al deze relaties weer te geven en aangezien alle verbanden dezelfde kant opwijzen zullen we ter illustratie volstaan met een enkele tabel, waarin de relatie tussen de taalvaardigheid van de docent en het gebruik van het Fries in het kring- of klasgesprek wordt weergegeven.

Tabel 4.18 - De relatie tussen de Friese taalbeheersing van de leerkracht en het gebruik van het Fries in kring- of klasgesprek (percentages, aantallen)

Gebruik Fries	Taalbeheersing leerkracht		
	helemaal niet/redelijk	goed	vloeiend
altijd	--	4.8	14.3
meestal wel	3.8	16.7	17.9
soms wel. soms niet	11.5	26.2	32.1
meestal niet	7.7	11.9	8.9
nooit	76.9	40.5	26.8
n	26	42	56

4.4.2 Percentage Friestalige leerlingen in de klas en het gebruik van het Fries als voertaal

Vervolgens onderzochten we het gebruik van het Fries als voertaal in relatie met het percentage Friestalige leerlingen in de klas, waarbij de percentages onderverdeeld zijn in vier categorieën: $\leq 25\%$, 26-50%, 51-75% en $\geq 76\%$ (zie ook paragraaf 4.2 en tabel 2.9). Uit de kruistabellen blijkt dat er over het algemeen een iets minder duidelijke samenhang bestaat tussen deze twee variabelen dan tussen de Friese taalbeheersing van de leerkracht en het Friese voertaalgebruik. De leerkrachten in de categorie ‘51-75% Friestalige leerlingen in de klas’ scoren bijvoorbeeld vaak hoger in het Friese voertaalgebruik dan de leerkrachten in de categorie met het grootste aantal Friestalige leerlingen. Niettemin kunnen we in het algemeen wel spreken van een hogere mate van Fries voertaalgebruik bij een hoger percentage Friestaligen in de klas. Tabel 4.19 laat ter illustratie hiervan de relatie zien tussen het gebruik van het Fries bij individuele uitleg aan Friestalige leerlingen in de taal- en leesles enerzijds en het percentage Friestalige leerlingen in de klas anderzijds.

Tabel 4.19 - De relatie tussen het percentage Friestalige leerlingen in de klas en het gebruik van het Fries bij individuele uitleg aan Friestalige leerlingen tijdens de taal- en leesles (percentages, aantallen)

Gebruik Fries	Percentage Friestalige leerlingen			
	≤25	26-50	51-75	≥76
altijd	--	--	9.1	2.3
meestal wel	12.5	10.0	6.8	4.7
soms wel. soms niet	6.3	20.0	25.0	39.5
meestal niet	--	5.0	13.6	9.3
nooit	81.3	65.0	45.5	44.2
n	16	20	44	43

4.4.3 Stedelijkheidsgraad van de vestigingsgemeente en gebruik van het Fries als voertaal

Uit de koppeling van de stedelijkheidsgraad van de vestigingsgemeente van de school aan het gebruik van het Fries door de leerkrachten blijkt dat op de enkele school in het onderzoek die gevestigd is in een sterk stedelijke gemeente, geen enkele leerkracht het Fries als voertaal gebruikt tijdens de lessen. Het algemene beeld dat uit de kruistabellen naar voren komt, is dat het gebruik van het Fries toeneemt naarmate de school gevestigd is in een minder stedelijke gemeente. Tabel 4.20 illustreert een en ander met de relatie tussen de stedelijkheidsgraad en het gebruik van het Fries als voertaal in een persoonlijk/sociaal gesprekje met een Friestalige leerling.

Tabel 4.20 - De relatie tussen de stedelijkheidsgraad van de schoolgemeente en het gebruik van het Fries bij een persoonlijk/sociaal gesprekje met Friestalige leerling (percentages, aantallen)

Gebruik Fries	Stedelijkheidsgraad schoolgemeente			
	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet stedelijk
altijd	--	24.0	27.8	37.7
meestal wel	--	8.0	11.1	28.0
soms wel. soms niet	--	12.0	5.6	5.3
meestal niet	--	--	--	--
nooit	100.0	56.0	55.6	29.3
n	6	25	18	75

Overigens ligt het voor de hand dat de scholen in de minder stedelijke gemeenten voor een deel overlappen met de scholen met de hoogste percentages Friestalige leerlingen uit de vorige sub-paragraaf.

4.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk is antwoord gegeven op de vraag hoe en in welke mate de basisscholen in Friesland de Friese taal gebruiken als voertaal bij andere vakken dan het Fries. Daartoe zijn om te beginnen een aantal gegevens gepresenteerd uit de onderzoeken die de Inspectie van het Onderwijs in 1989 en 1999 heeft uitgevoerd onder alle Friese basisscholen. Daarna hebben we voor de 27 scholen uit onze eigen onderzoekssteekproef het beeld verder kunnen invullen aan de hand van de extra gegevens die we bij de directies en leerkrachten hebben verzameld.

Uit de ingezonden beleidsstukken van de scholen menen we te kunnen opmaken dat maar weinig scholen in Friesland een expliciet beleid voeren ten aanzien van het Fries als voertaal. Daarnaast laten de resultaten van de leerkrachtenvragenlijst zien dat het gebruik van het Fries als voertaal over het algemeen vrij beperkt is. In groep 2 wordt het Fries vaker als voertaal gebruikt dan in de hogere groepen. Als we het gebruik van het Fries uitsplitsen naar de verschillende vakgebieden blijkt dat het Fries bij Nederlandse taal en lezen het minst wordt gebruikt, gevolgd door rekenen/wiskunde, de zaakvakken en expressie/gymnastiek. Het gebruik van het Fries als voertaal door de

leerkrachten kan globaal geclassificeerd worden als incidenteel, individueel en informeel en is dan ook veelal voorbehouden tot speciale (niet-vakgebonden) situaties en tijden. Friestalige leerlingen hebben er bovendien meer mee te maken dan Nederlandstalige leerlingen, doordat de leerkrachten het Fries vooral in individuele contacten met hen gebruiken. Leerkrachten in alle groepen gebruiken slechts sporadisch - en dan vooral bij de zaakvakken - schriftelijke materialen in het Fries.

Het gebruik van het Fries als voertaal blijkt ten slotte samen te hangen met de Friese taalbeheersing van de leerkracht, het percentage Friestalige leerlingen op school en in de klas en de stedelijkheidsgraad van de vestigingsgemeente van de school.

5 De relatie tussen het gebruik van het Fries als voertaal op school en de prestaties van de leerlingen

5.1 Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk is uitgebreid verslag gedaan van de opbrengst van de dataverzameling onder directies en leerkrachten van de getoetste leerlingen op Friese basisscholen. We hebben nu een indruk van de variatie die er bestaat tussen de verschillende leerkrachten ten aanzien van de mate en vorm van het gebruik van het Fries als voertaal bij andere vakken dan het vak Fries. De bedoeling van het onderzoek is nu deze informatie te relateren aan de toetsscores van de leerlingen voor taal, rekenen en begrijpend lezen, die in hoofdstuk 3 zijn gepresenteerd. De achterliggende vraag luidt: ‘Is er een relatie tussen het gebruik van het Fries als voertaal op school en de schoolprestaties van de leerlingen?’ Deze derde onderzoeksvraag zal in dit hoofdstuk worden beantwoord.

Voorafgaande daaraan willen we hier waarschuwen tegen al te hoge verwachtingen ten aanzien van de resultaten. Een eventuele samenhang tussen het gebruik van Fries als voertaal en de prestaties van de leerlingen kan met de beschikbare onderzoeksgegevens slechts exploratief worden bestudeerd. Diepgaandere onderzoeksalternatieven hadden bijvoorbeeld lesobservaties over het gebruik van het Fries moeten bevatten in plaats van inschattingen door de leerkracht zelf. Een andere beperking van onze data bestaat eruit dat we alleen het gebruik van het Fries kennen door de leerkrachten in het leerjaar dat leerlingen getoetst zijn en niet door de leerkrachten in eerdere leerjaren. Aangezien de toetsen zijn afgenomen in de periode januari tot en met maart heeft het voertaalgebruik van die specifieke leerkracht pas ruim een half jaar invloed kunnen uitoefenen op de prestaties van de leerlingen. En tenslotte is het denkbaar dat het gebruik van het Fries als voertaal vooral effect heeft op specifieke onderdelen van de getoetste vakken, terwijl met de gebruikte toetsen alleen de algemene taal-, reken- en leesvaardigheid kunnen worden gemeten. Effecten op niet-cognitieve vaardigheden en de invloed daarvan op de prestaties (denk aan voor de hand liggende kenmerken als zelfvertrouwen of welbevinden van de leerlingen) kunnen met de beschikbare data evenmin worden vastgesteld.

Niettemin zullen we wel trachten de kwestie zo systematisch en kwantitatief mogelijk te benaderen. Daarom zijn op basis van de leerkrachtvragenlijst typologieën geconstrueerd waarmee de derde onderzoeksvraag, gegeven de genoemde beperkingen, zo goed mogelijk zal worden beantwoord.

5.2 Verschillende aspecten aan het gebruik van Fries als voertaal

Aan het gebruik door de leerkrachten van het Fries als voertaal - buiten het vak Fries om - kunnen verschillende aspecten worden onderscheiden. Die aspecten zijn ook in de vragenlijst aan de leerkrachten afzonderlijk belicht. In het resultaat valt onderscheid aan te brengen langs de volgende lijnen.

** Gebruik Fries bij Friestalige en bij Nederlandstalige leerlingen*

Het onderscheid naar het gebruik door de leerkracht van het Fries als voertaal bij van huis uit Friestalige versus van huis uit Nederlandstalige leerlingen is ook in hoofdstuk 1 al even aangeroerd. Het is in het onderzoek van belang dit onderscheid te maken, omdat het zeker niet ondenkbaar is dat het gebruik van het Fries als voertaal bij leerlingen voor wie het Fries de eerste taal is een ander (positiever) effect heeft op de schoolprestaties bij Nederlandse taal, rekenen en begrijpend lezen dan bij leerlingen voor wie het Fries de tweede taal is.

Aan het slot van de leerkrachtvragenlijst, bij het verzoek een algemene toelichting te geven op het gebruik van het Fries in de klas, geeft een aantal respondenten blijk van een soortgelijke gedachtegang. Uit verklaringen van de strekking 'als een Friestalige leerling een Nederlandse uitleg niet begrijpt, leg ik het nogmaals uit in het Fries' valt af te leiden dat sommige leerkrachten vooral of zelfs uitsluitend tot het Fries overgaan bij (individuele gesprekken met) de Friestalige leerlingen, omdat zij daarvan een positief onderwijsresultaat verwachten. In het vervolg van dit hoofdstuk zullen we deze hypothese zo goed mogelijk trachten te toetsen door de prestaties van de Friestalige leerlingen te relateren aan het gebruik van het Fries door de leerkracht.

Daarnaast bestaat ook de mogelijkheid dat leerkrachten het Fries als voertaal gebruiken bij Nederlandstalige leerlingen. Dat zal afhangen van zaken als de verhouding tussen Friestalige en Nederlandstalige leerlingen in de klas, de taalachtergrond en/of de opvattingen van de leerkracht en het algemene schoolbeleid ten aanzien van (de status van) het Fries. Daarom zullen we in het vervolg van het hoofdstuk ook trachten na te gaan of er een relatie is tussen het gebruik van het Fries door de leerkracht als voertaal en de prestaties van de van huis uit Nederlandstalige leerlingen.

** Gebruik van Fries bij Nederlandse taal en lezen, bij rekenen of in het algemeen in de klas.*

Het ligt bij de beantwoording van de derde onderzoeksvraag voor de hand in ieder geval een rechtstreekse relatie te leggen tussen het gebruik door de leerkracht van het Fries als voertaal bij een bepaald vak en de prestaties van de leerling bij datzelfde vak. Aangezien de prestaties waarover we beschikken betrekking hebben op Nederlandse taal, rekenen en begrijpend lezen, zullen we dus onderscheid maken naar het voertaalgebruik van de leerkracht bij deze vakken. Daarbij dient te worden aangetekend dat in de vragenlijst het vakgebied Nederlandse taal en lezen als één geheel is aangeduid.

In de vragenlijst is echter ook geïnformeerd naar het gebruik van het Fries door de leerkracht bij de twee andere belangrijkste vakgebieden in het basisonderwijs: de zaakvakken en expressie/gymnastiek. Bovendien is een vraag opgenomen over het gebruik van het Fries door de leerkracht in een aantal niet-vakgebonden situaties in de klas: klasse- en kringgesprekken, disciplinaire en sociale/persoonlijke tweegesprekjes. Besloten is deze extra informatie ook te verwerken in een afzonderlijke typologie, die zou kunnen worden aangeduid als ‘het totale gebruik van het Fries in de klas (buiten het vak Fries om)’. Hiervoor is gekozen om ook het algemene effect op de leerlingen van het gebruik van het Fries door de leerkracht vast te stellen, dat vooral inspeelt op het welbevinden en ‘zich thuis voelen’ op school en op die manier indirecte gevolgen zou kunnen hebben voor de schoolprestaties.

Twee vragen uit de leerkrachtvragenlijst die betrekking hadden op de onderscheiden aspecten aan het gebruik van het Fries als voertaal door de leerkracht, zijn hierna afgebeeld. Met de opbrengst van deze vragen wordt dit hoofdstuk vervolgd. Deze twee vragen hebben overigens uitsluitend betrekking op het mondelinge (klassikale en individuele) taalgebruik van de leerkrachten. In hoofdstuk 4 bleek namelijk dat slechts enkele leerkrachten het Fries ook schriftelijk gebruikten, en dan nog hoofdzakelijk bij de zaakvakken.

4. Hieronder staat een aantal vakgebieden genoemd. Bij elk daarvan hebben we drie situaties onderscheiden waarin de leerkracht mondeling instructie aanbiedt: klassikale instructie, individuele instructie aan een Friestalige leerling en individuele instructie aan een niet-Friestalige leerling.

Hoe vaak gebruikt u in deze situaties en bij deze vakken het Fries?

U kunt per vakgebied kiezen uit de volgende antwoorden:

1=nooit 2=meestal niet 3=soms niet, soms wel 4=meestal wel 5=altijd

Gebruik van Fries bij	4.1 klassikale uitleg					4.2 individuele uitleg aan Friestalige leerlingen					4.3 individuele uitleg aan niet-Friestalige leerlingen				
	nooit		altijd			nooit		altijd			nooit		altijd		
a Nederlandse taal en lezen	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
b rekenen/wiskunde	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
c zaakvakken	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
d expressie en gymnastiek	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-

8. Gebruikt u de Friese taal bij de volgende situaties?

	nooit	meestal niet	soms niet, soms wel	meestal wel	altijd
a kringgesprek, klasgesprek	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
b disciplinaire aanwijzing aan Friestalige leerling	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
c disciplinaire aanwijzing aan niet-Friestalige leerling	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
d persoonlijk/sociaal gesprekje met Friestalige leerling	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-
e persoonlijk/sociaal gesprekje met niet-Friestalige leerling	-1-	-2-	-3-	-4-	-5-

5.3 Het gebruik van het Fries als voertaal door de leerkracht bij Friestalige leerlingen

Uit de scores van vraag 4.1, 4.2 en 8 (zie hierboven) zijn de volgende drie typologieën opgebouwd die verschillende aspecten belichten van het gebruik van het Fries door de leerkracht bij Friestalige leerlingen, buiten het vak Fries om.

Typologie 1 kan worden omschreven als ‘het gebruik van het Fries in de taal-/leesles bij Friestalige leerlingen’ en is gemaakt met de opbrengst van vraag 4.1a en 4.2a. In deze vragen zijn zowel de klassikale mondelinge instructie als de individuele mondelinge instructie in het Fries bij het vak Nederlandse taal en lezen verwerkt.

Typologie 2 betreft het ‘gebruik van het Fries in de rekenles bij Friestalige leerlingen’ en is gemaakt met de opbrengst van vraag 4.1b en 4.2b. In deze vragen zijn de klassikale mondelinge instructie en de individuele mondelinge instructie in het Fries bij het vak rekenen verwerkt.

Typologie 3 betreft ‘het totaalgebruik van het Fries in de klas bij Friestalige leerlingen’ en is gemaakt met de opbrengst van vraag 4.1a, 4.1b, 4.1c, 4.1d, 4.2a, 4.2b, 4.2c, 4.2d en 8a, 8b en 8d.

In deze vragen zijn de klassikale mondelinge instructie en de individuele mondelinge instructie in het Fries bij de vier belangrijkste vakgebieden in het basisonderwijs verwerkt, alsmede het gebruik van het Fries bij niet-vakgebonden situaties in de klas zoals kringgesprekken en disciplinaire of persoonlijke gesprekjes.

In eerste instantie zijn de scores op deze drie typologieën berekend door de gecodeerde antwoorden van de leerkrachten op de genoemde deelvragen eenvoudigweg bij elkaar op te tellen, te delen door het aantal deelvragen en het resultaat af te ronden op hele getallen. De aldus verkregen scores van de leerkrachten lopen daardoor net als bij de afzonderlijke deelvragen in principe van 1 ('nooit in het Fries') tot 5 ('altijd in het Fries'). Deze leerkrachtscores zijn vervolgens gekoppeld aan de Friestalige leerlingen van deze leerkrachten. Dat leidde tot de volgende frequentieverdelingen (tabel 5.1). De tabel kan als volgt worden gelezen: 490 van de 1024 Friestalige leerlingen (48%) hebben een leerkracht die tegen hen *nooit* het Fries gebruikt in de taal- en leesles; 26 Friestalige leerlingen (3%) hebben een leerkracht die tegen hen *altijd* het Fries gebruikt in de taal- en leesles.

Tabel 5.1 - Verdeling van Friestalige leerlingen naar het gebruik van het Fries door hun leerkracht

1. Gebruik Fries in taal-/leesles bij Friestalige leerling	n	%
- nooit	490	48
- meestal niet	212	21
- soms niet, soms wel	233	23
- meestal wel	63	6
- altijd	26	3
totaal	1024	100
2. Gebruik Fries in rekenles bij Friestalige leerling	n	%
- nooit	433	42
- meestal niet	137	13
- soms niet, soms wel	234	23
- meestal wel	190	19
- altijd	30	3
totaal	1024	100
3. Totaalgebruik Fries in klas bij Friestalige leerling	n	%
- nooit	399	39
- meestal niet	90	9
- soms niet, soms wel	322	31
- meestal wel	187	18
- altijd	26	3
totaal	1024	100

De scores op de drie typologieën blijken nogal scheef te zijn verdeeld, zoals op basis van de bevindingen uit hoofdstuk 4 ook wel kon worden verwacht. Vijftig tot zeventig procent van alle Friestalige leerlingen heeft te maken met een leerkracht die zelden of nooit het Fries gebruikt en tien tot twintig procent van hen heeft een leerkracht die soms tot altijd het Fries tegen hen gebruikt. Verder blijkt uit de tabel opnieuw (zie ook hoofdstuk 4) dat de leerkrachten minder Fries gebruiken in taal- en leeslessen dan in rekenlessen; maar weer minder in de rekenles dan gemiddeld in de klas als ook andere vakgebieden en niet-vakgebonden situaties daarbij worden betrokken.

Het aantal leerkrachten waarop tabel 5.1 betrekking heeft, is overigens 110. Dat is 14 minder dan in hoofdstuk 4, waarin de opbrengsten van de leerkrachtvragenlijst werden besproken. Het verschil wordt veroorzaakt door de leerkrachten in duo-banen: in een aantal gevallen hebben twee leerkrachten van dezelfde groep allebei een vragenlijst ingevuld. Bij het presenteren van de opbrengsten van de vragenlijst zelf, in hoofdstuk 4, was dat geen probleem; nu gaat het echter om het relateren van de leerkrachtkenmerken aan de prestaties van de leerlingen. Bij duobanen waarbij de ene leerkracht veel meer uren les geeft dan de andere, is de vragenlijst van de laatste leerkracht uit het bestand verwijderd. Als er sprake was van ongeveer evenveel uren voor beide leerkrachten is inhoudelijk naar de gegeven antwoorden gekeken. Vrijwel alle duo-leerkrachten van dezelfde groep bleken de vragenlijst min of meer identiek te hebben ingevuld; in dat geval kon één van de twee willekeurig uit het bestand worden verwijderd. Slechts eenmaal kwam het voor dat de antwoorden van de twee leerkrachten regelrecht tegengesteld waren. Dat hing samen met het schoolbeleid: op twee vaste dagen in de week werd het onderwijs volledig in het Fries verzorgd, op de overige dagen volledig in het Nederlands. In dit geval zijn de antwoorden van de twee leerkrachten gemiddeld.

Vanwege de scheve verdelingen die in tabel 5.1 naar voren kwamen, zijn de scores van elke typologie vervolgens ingedikt tot een tweedeling die de volgende waarden kan aannemen:

1 = (meestal) niet in het Fries

2 = (soms/altijd) wel in het Fries

Met behulp van deze tweedelingen gaan we in de volgende paragraaf op zoek naar de relatie tussen het gebruik door de leerkracht van het Fries als voertaal bij Friestalige leerlingen en hun schoolprestaties. Steeds zullen per leerjaar de prestaties worden vergeleken van twee groepen Friestalige leerlingen: degenen tegen wie wel en tegen wie geen Fries wordt gebruikt door de leerkrachten. Omdat het in de vergelijkingen soms om relatief kleine aantallen leerlingen - en dus om nog kleinere aantallen scholen en leerkrachten - gaat, laten we daaraan vooraf eerst zien hoeveel leerkrachten op hoeveel scholen er per leerjaar betrokken zijn bij elke tweedeling.

Tabel 5.2 - Aantal leerkrachten en scholen waarover de twee groepen Friestalige leerlingen per typologie en leerjaar verdeeld zijn.

	Typologie 1: gebruik Fries in taal- en leesles		Typologie 2: gebruik Fries in rekenles		Typologie 3: totaalgebruik Fries	
	niet	wel	niet	wel	niet	wel
	lk/sch	lk/sch	lk/sch	lk/sch	lk/sch	lk/sch
groep 2	9/8	16/16	9/7	16/16	5/5	20/20
groep 4	18/16	8/8	16/14	10/10	13/11	13/13
groep 6	23/20	4/3	16/14	11/9	15/13	12/10
groep 8	24/24	1/1	19/19	6/6	19/19	6/6

Tabel 5.2 laat zien dat met name voorzichtigheid geboden is bij het interpreteren van effecten van het gebruik van het Fries in de hogere leerjaren bij de taal- en leesles. Het sterkst geldt dat in groep 8. De Friestalige leerlingen in deze groep die te maken hebben met een leerkracht die in deze les Fries tegen ze gebruikt, zijn allemaal afkomstig van dezelfde school en hebben dezelfde leerkracht! Indien de analyses een effect van het Friese taalgebruik bij die leerlingen te zien geven, kan daarachter dus evengoed een heel ander leerkracht- of schoolkenmerk schuilgaan.

5.4 De relatie tussen het gebruik van Fries als voertaal door de leerkracht en de schoolprestaties van de Friestalige leerlingen

In deze paragraaf vergelijken we de gemiddelde prestaties van Friestalige leerlingen die een leerkracht hebben die tegen hen nauwelijks of nooit het Fries als voertaal gebruikt versus leerlingen die een leerkracht hebben die dat wel doet. Onderscheid wordt verder gemaakt naar taal-, lees- en rekenprestaties en naar gebruik van het Fries tegenover de Friestalige leerlingen in de taal-, lees- en rekenlessen dan wel het totaalgebruik van het Fries in de klas. In het overzicht hierna worden de nummers van de sub-paragrafen genoemd waarin de betreffende vergelijkingen worden gemaakt.

Overzicht van prestatievergelijkingen naar gebruik Fries door de leerkracht per sub-paragraaf

typologie prestaties	1. Gebruik Fries bij taal- en leesles	2. Gebruik Fries bij rekenles	3. Totaalgebruik Fries
Taalprestaties Friestaligen	5.4.1		5.4.2
Leesprestaties Friestaligen	5.4.3		5.4.4
Rekenprestaties Friestaligen		5.4.5	5.4.6

In alle vergelijkingen zal overigens ook steeds rekening gehouden worden met de sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen, om te voorkomen dat groepen leerlingen met elkaar vergeleken worden die op dat punt sterk van elkaar verschillen. Omdat in hoofdstuk 2 duidelijk gebleken is dat allochtone leerlingen met laag-opgeleide ouders (SEA-categorie 1 en 2) in Friesland nauwelijks voorkomen - en zeker niet onder de leerlingen die van huis uit Fries spreken - zijn alleen de drie overige SEA-categorieën in het vervolg betrokken: autochtone leerlingen met laag-opgeleide ouders (maximaal LBO), leerlingen van wie de hoogst opgeleide ouder een MBO-opleiding heeft en leerlingen van wie de hoogst opgeleide ouder een HBO- of WO-opleiding heeft. Bij de uitgevoerde variantie-analyses die in de volgende sub-paragrafen worden beschreven, blijkt dit kenmerk vrijwel steeds significant te zijn. In de bespreking van de analyses zullen we daarop niet meer terugkomen; het volstaat hier vast te stellen dat ook binnen de onderzochte groep Friestalige (autochtone) leerlingen dus duidelijke schoolprestatieverschillen bestaan die samenhangen met het opleidingsniveau van de ouders.

Nagegaan is ook of er significante interactie-effecten voorkomen tussen sociaal-etnische achtergrond en gebruik van het Fries door de leerkracht op de prestaties. Zo'n interactie-effect zou betekenen dat het gebruik van het Fries door de leerkracht op de prestaties van de ene SEA-categorie een ander effect heeft dan op de prestaties van de andere SEA-categorie. Als er een enkele keer sprake is van interactie tussen achtergrond en Fries taalgebruik, wordt dat in de betreffende sub-paragraaf aangegeven.

5.4.1 Het gebruik van het Fries in de taal en de taalprestaties van Friestalige leerlingen

Tabel 5.3 bevat de gemiddelde taalscores van de Friestalige leerlingen in alle leerjaren, uitgesplitst naar het gebruik door de leerkracht van het Fries in de taal(-en lees)les tegenover deze leerlingen (typologie 1) en naar sociaal-etnische achtergrond. In de tabel zijn ook de standaarddeviatie en het aantal betrokken leerlingen opgenomen.

Tabel 5.3 - Taalvaardigheidsscores van Friestalige leerlingen naar gebruik van het Fries in de taal tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Bij minder dan 5 leerlingen is geen score opgenomen.

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 2						
LBO, autoch	964.7	27.0	19	975.1	32.7	56
MBO	966.8	34.7	36	981.6	33.3	95
HBO/WO	--	--	4	992.9	43.6	22
totaal	967.7	31.8	59	980.9	34.8	173
groep 4						
LBO, autoch	1034.8	34.4	44	1040.1	20.4	24
MBO	1039.8	36.5	85	1046.2	29.0	47
HBO/WO	1055.1	38.8	23	1055.6	23.5	10
totaal	1040.7	36.6	152	1045.6	26.2	81
groep 6						
LBO, autoch	1076.0	34.7	96	1093.0	38.8	6
MBO	1080.9	29.8	103	1098.6	39.8	18
HBO/WO	1108.4	37.2	30	1098.0	37.3	7
totaal	1082.4	34.4	229	1097.4	37.8	31
groep 8						
LBO, autoch	1105.4	28.7	82	1115.8	46.7	10
MBO	1114.2	30.5	126	--	--	3
HBO/WO	1126.9	28.2	24	--	--	3
totaal	1112.4	30.2	232	1110.9	38.4	16

In groep 2 blijken niet veel Friestalige leerlingen voor te komen tegen wie de leerkrachten geen Fries gebruiken bij de taalles; in groep 8 geldt precies het omgekeerde. Met name in die laatste groep blijven er na de uitsplitsing naar sociaal-etnische achtergrond eigenlijk onvoldoende aantallen over om uitspraken te mogen doen over de prestaties van deze leerlingen. Bovendien hebben we in tabel 5.2 laten zien dat deze leerlingen allemaal afkomstig zijn van dezelfde school en les hebben van dezelfde leerkracht.

In de andere groepen blijken de leerlingen tegenover wie de leerkrachten bij de taalles soms/altijd het Fries gebruiken over het algemeen hogere taalprestaties te hebben behaald dan de leerlingen van wie de leerkrachten dat niet doet. Een uitzondering op de algemene trend in de tabel wordt gevormd door de leerlingen in de sociaal-etnische categorie 'HBO/WO' in groep 6, maar deze categorie bevat in het rechterdeel van de tabel slechts zeven leerlingen.

Per leerjaar is een variantie-analyse uitgevoerd met de typologie 'gebruik Fries in taalles bij Friestalige leerling' als factor, de sociaal-etnische achtergrond als controlevariabele en de taalvaardigheidsscore als afhankelijke variabele. Deze analyses wijzen uit dat in groep 2 het verschil tussen de prestaties van de leerlingen in het linker- en rechterdeel van de tabel na controle voor hun achtergrond significant is bij een p-waarde van 0.05. Oftewel: Friestalige kleuters tegenover wie de leerkrachten Fries gebruiken bij de taalles, behalen significant hogere taalprestaties dan de Friestalige kleuters tegenover wie de leerkrachten dat niet doen. In de overige leerjaren werden geen significante effecten van het Friese taalgebruik gevonden.

5.4.2 Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de taalprestaties van Friestalige leerlingen

Tabel 5.4 bevat de gemiddelde taalscores van de Friestalige leerlingen in alle leerjaren, uitgesplitst naar het totaalgebruik door de leerkracht van het Fries in de klas tegenover deze leerlingen (typologie 3) en naar sociaal-etnische achtergrond.

Tabel 5.4 - Taalvaardigheidsscores van Friestalige leerlingen naar totaalgebruik van het Fries tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Bij minder dan 5 leerlingen is geen score opgenomen.

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 2						
LBO, autoch	957.4	20.8	12	975.3	32.5	63
MBO	958.5	24.5	10	979.1	34.5	121
HBO/WO	--	--	2	992.4	41.7	24
totaal	960.9	24.1	24	979.5	35.0	208
groep 4						
LBO, autoch	1039.9	23.6	23	1035.1	33.1	45
MBO	1040.1	33.6	63	1044.0	34.7	69
HBO/WO	1052.1	36.6	16	1058.2	33.1	17
totaal	1041.9	32.1	102	1042.8	34.5	131
groep 6						
LBO, autoch	1076.7	35.1	79	1078.0	35.7	23
MBO	1077.0	27.8	60	1089.9	34.6	61
HBO/WO	1124.7	42.1	11	1098.8	32.3	26
totaal	1080.3	35.0	150	1089.5	34.7	110
groep 8						
LBO, autoch	1102.0	28.5	63	1116.2	34.3	29
MBO	1114.1	30.1	110	1115.8	31.7	19
HBO/WO	1127.9	24.8	17	1112.7	35.8	10
totaal	1111.3	29.9	190	1115.5	33.1	58

Wat de hogere leerjaren betreft, zijn de cellen in de rechterkolom van tabel 5.4 beter gevuld dan in de vorige tabel, doordat er meer leerkrachten zijn die het Fries tegenover Friestalige leerlingen gebruiken bij zaakvakken, expressie, gymnastiek en niet-vakgebonden situaties in de klas dan bij de taalles. Hetzelfde verschijnsel leidt ertoe dat de aantallen Friestalige leerlingen in groep 2 tegenover wie geen Fries gebruikt wordt nog lager zijn dan in de vorige tabel.

We zien dat in alle leerjaren de leerlingen tegenover wie de leerkrachten soms/altijd het Fries gebruiken (d.w.z. het totaalgebruik van het Fries over vakgebieden en niet-vakgebonden situaties heen) gemiddeld hogere taalprestaties hebben behaald dan de leerlingen bij wie de leerkrachten dat niet doet. Ook na uitsplitsing voor sociaal-etnische achtergrond gaat dat in de meeste gevallen op. De belangrijkste uitzondering

wordt gevormd door de leerlingen met hoog opgeleide ouders in groep 6. In deze groep blijkt sprake te zijn van een interactie-effect tussen het Friese taalgebruik door de leerkracht en de sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen: het Friese taalgebruik pakt voor de leerlingen van wie de ouders een LBO- of MBO-opleidingsniveau hebben significant anders (positiever) uit dan voor de leerlingen van wie de ouders een HBO- of WO-opleiding hebben. Iets dergelijks - maar niet significant - lijkt zich ook voor te doen in groep 8, echter niet in groep 4.

De uitgevoerde variantie-analyses per jaargroep laten zien dat de gevonden verschillen over alle leerlingen heen - na controle voor sociaal-etnische achtergrond - significant zijn in groep 2 bij een p-waarde van 0.05, in het voordeel van de Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten wel het Fries gebruiken.

5.4.3 Het gebruik van het Fries in de leesles en de leesprestaties van Friestalige leerlingen

Tabel 5.5 bevat de gemiddelde leesscores van de Friestalige leerlingen in leerjaar 6 en 8, uitgesplitst naar het gebruik door de leerkracht van het Fries in de (taal- en) leesles tegenover deze leerlingen (typologie 1) en naar sociaal-etnische achtergrond.

Tabel 5.5 - Leesvaardigheidsscores van Friestalige leerlingen naar gebruik van het Fries in de leesles tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Bij minder dan 5 leerlingen is geen score opgenomen.

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 6						
LBO, autoch	30.6	15.4	94	32.2	9.6	6
MBO	34.0	13.5	97	37.1	11.7	18
HBO/WO	42.8	15.7	28	39.0	20.4	6
totaal	33.7	15.1	219	36.5	13.2	30
groep 8						
LBO, autoch	47.1	15.2	82	47.3	17.6	10
MBO	50.0	14.1	121	--	--	2
HBO/WO	56.9	17.5	23	--	--	3
totaal	49.6	15.1	226	45.0	15.6	15

De aantallen in de meest rechtse kolom van tabel 5.5 zijn in groep 8 erg laag. Bovendien betreft het allemaal leerlingen van dezelfde school en leerkracht, zoals bleek in tabel 5.2. Ook in groep 6 komen slechts weinig leerlingen voor tegen wie de leerkrachten het Fries gebruiken bij de leesles; de grootste groep betreft de leerlingen van wie de ouders een MBO-opleidingsniveau hebben. Hun leesprestaties liggen hoger dan die van dezelfde categorie tegenover wie de leerkrachten het Fries niet gebruiken bij de leesles.

De variantie-analyses laten echter in beide leerjaren, na controle voor sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen, geen significant effect van het Friese taalgebruik zien.

5.4.4 Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de leesprestaties van Friestalige leerlingen

Tabel 5.6 bevat de gemiddelde leesscores van de Friestalige leerlingen in leerjaar 6 en 8, uitgesplitst naar het totaalgebruik in de klas door de leerkracht van het Fries tegenover deze leerlingen (typologie 3) en naar sociaal-etnische achtergrond.

Tabel 5.6 - Leesvaardigheidsscores van Friestalige leerlingen naar totaalgebruik van het Fries in de klas tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen.

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 6						
LBO, autoch	30.1	15.1	82	33.2	15.1	18
MBO	35.2	12.7	80	33.0	14.5	35
HBO/WO	44.1	15.6	16	40.3	17.3	18
totaal	33.7	14.6	178	34.9	15.5	71
groep 8						
LBO, autoch	46.6	16.0	63	48.2	14.1	29
MBO	50.2	14.5	105	48.6	11.0	18
HBO/WO	58.3	20.1	16	48.1	12.6	10
totaal	49.7	15.8	184	48.3	12.7	57

De verschillen in de leesprestaties van Friestalige leerlingen tegenover wie de leerkrachten in de klas het Fries gebruiken (totaalgebruik over vakgebieden en niet-vakgebonden situaties heen) en Friestalige leerlingen tegenover wie de leerkrachten dat (meestal) niet doen, vallen afwisselend in het voordeel van de ene en de andere groep

uit. De variantie-analyses in beide leerjaren geven - na correctie voor sociaal-etnische achtergrond - dan ook geen significante effecten van het Friese taalgebruik te zien.

5.4.5 Het gebruik van het Fries in de rekenles en de rekenprestaties van Friestalige leerlingen

Tabel 5.7 bevat de gemiddelde rekenscores van de Friestalige leerlingen in alle leerjaren, uitgesplitst naar het gebruik door de leerkracht van het Fries in de rekenles tegenover deze leerlingen (typologie 2) en naar sociaal-etnische achtergrond.

Tabel 5.7 - Rekenvaardigheidsscores van Friestalige leerlingen naar gebruik van het Fries in de rekenles tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Bij minder dan 5 leerlingen is geen score opgenomen.

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 2						
LBO, autoch	50.1	11.1	28	50.0	11.6	45
MBO	50.2	11.2	20	54.2	12.3	110
HBO/WO	--	--	3	59.5	14.8	23
totaal	50.8	11.1	51	53.8	12.7	178
groep 4						
LBO, autoch	66.1	11.5	37	67.5	12.2	30
MBO	65.0	11.7	65	67.6	11.8	71
HBO/WO	69.9	14.3	17	71.4	12.9	16
totaal	66.0	12.0	119	68.1	12.0	117
groep 6						
LBO, autoch	90.8	9.9	75	95.1	6.0	20
MBO	94.5	10.2	72	92.5	12.4	45
HBO/WO	95.6	7.2	14	101.4	9.5	23
totaal	92.9	10.0	161	95.4	11.0	88
groep 8						
LBO, autoch	110.2	8.5	69	112.8	10.4	22
MBO	112.3	9.0	107	110.8	8.1	15
HBO/WO	117.1	6.4	15	115.7	4.7	12
totaal	111.9	8.8	191	112.9	8.7	49

In leerjaar 2, 4 en 6 scoren de Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten Fries gebruiken in de rekenles vrijwel steeds hoger dan de Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten dat niet doen. In groep 8 is het beeld wat diffuser.

De variantie-analyses per leerjaar laten echter in geen van de leerjaren een significant effect zien van het gebruik van het Fries door de leerkracht, na controle voor de sociaal-etnische achtergrond.

5.4.6 Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de rekenprestaties van Friestalige leerlingen

Ten slotte bevat tabel 5.8 de gemiddelde rekenscores van de Friestalige leerlingen in alle leerjaren, uitgesplitst naar het totaalgebruik door de leerkracht van het Fries in de klas tegenover deze leerlingen (typologie 3) en naar sociaal-etnische achtergrond.

Tabel 5.8 - Rekenvaardigheidsscores van Friestalige leerlingen naar totaalgebruik van het Fries tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Bij minder dan 5 leerlingen is geen score opgenomen

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 2						
LBO, autoch	47.5	6.7	12	50.5	12.0	61
MBO	46.8	12.2	11	54.2	12.0	119
HBO/WO	--	--	2	60.0	14.6	24
totaal	48.1	9.6	25	53.8	12.6	204
groep 4						
LBO, autoch	68.3	11.6	24	65.8	11.8	43
MBO	65.2	11.8	63	67.4	11.8	73
HBO/WO	69.8	14.7	16	71.4	12.5	17
totaal	66.6	12.3	103	67.4	11.9	133
groep 6						
LBO, autoch	90.9	10.0	73	94.5	6.0	22
MBO	95.9	10.1	57	91.7	11.6	60
HBO/WO	97.2	6.6	11	100.1	10.0	26
totaal	93.4	10.1	141	94.3	10.8	108
groep 8						
LBO, autoch	109.0	7.7	62	114.8	10.3	29
MBO	111.8	8.7	104	114.1	9.6	18
HBO/WO	117.0	6.1	17	115.6	4.9	10
totaal	111.3	8.4	183	114.7	9.2	57

Opnieuw zien we in alle leerjaren en in de meeste sociaal-etnische categorieën wat hogere rekenprestaties bij de Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten in het algemeen in de klas (d.w.z. bij alle vakgebieden en in niet-vakgebonden situaties) het Fries gebruiken, dan bij de Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten dat niet doen.

Een uitzondering op die algemene trend wordt met name gevormd door de leerlingen in groep 6 van wie de ouders een MBO-opleidingsniveau hebben. In deze groep blijkt sprake van een interactie-effect: het gebruik van het Fries door de leerkracht heeft een ander (ongunstiger) effect op de leerlingen van wie de ouders een MBO-opleiding hebben, dan voor de leerlingen in de overige SEA-categorieën. Omdat dit interactie-effect zich niet voordoet in de andere leerjaren, gaan we uit van een toevalstreffer.

De uitgevoerde variantie-analyses per leerjaar geven in groep 8 een significant positief effect te zien van het Friese taalgebruik, na controle voor sociaal-etnische achtergrond. Oftewel: Friestalige leerlingen in groep 8 tegenover wie de leerkracht in het algemeen Fries gebruiken, behalen significant hogere rekenprestaties dan vergelijkbare leerlingen tegenover wie de leerkrachten dat niet doen. In de overige leerjaren is het effect niet significant.

5.5 Het gebruik van het Fries als voertaal door de leerkracht bij Nederlandstalige leerlingen

Analoog aan de drie typologieën die in paragraaf 5.3 zijn toegelicht en die betrekking hebben op het gebruik van het Fries door de leerkracht tegen Friestalige leerlingen, zijn drie soortgelijke typologieën ook ontwikkeld voor het gebruik van het Fries door de leerkracht tegen Nederlandstalige leerlingen (buiten het vak Fries om). Daarbij zijn ditmaal de opbrengsten van de deelvragen 4.1, 4.3, 8a, 8c en 8e gebruikt (zie ook paragraaf 5.2).

Typologie 4 kan worden omschreven als ‘het gebruik van het Fries in de taal-/leesles bij Nederlandstalige leerlingen’ en is gemaakt met de opbrengst van vraag 4.1a en 4.3a.

Typologie 5 betreft het ‘gebruik van het Fries in de rekenles bij Nederlandstalige leerlingen’ en is gemaakt met de opbrengst van vraag 4.1b en 4.3b.

Typologie 6 betreft ‘het totaalgebruik van het Fries in de klas bij Nederlandstalige leerlingen’ en is gemaakt met de opbrengst van vraag 4.1a, 4.1b, 4.1c, 4.1d, 4.3a, 4.3b, 4.3c, 4.3d en 8a, 8c en 8e.

Vergelijkbaar met de berekeningen in paragraaf 5.3, zijn de scores op deze drie typologieën in eerste instantie bepaald door de gecodeerde antwoorden van de leerkrachten

op de genoemde deelvragen bij elkaar op te tellen, te delen door het aantal deelvragen en het resultaat af te ronden op hele getallen. De aldus verkregen scores lopen dus weer van 1 ('nooit in het Fries') tot 5 ('altijd in het Fries'). Deze leerkrachtscores zijn daarna gekoppeld aan de Nederlandstalige leerlingen van deze leerkrachten, met de volgende frequentieverdelingen als resultaat (tabel 5.9).

Tabel 5.9 - Verdeling van Nederlandstalige leerlingen naar het gebruik van het Fries door hun leerkracht

4. Gebruik Fries in taal-/leesles bij Nederlandstalige leerling	n	%
- nooit	447	74
- meestal niet	105	17
- soms niet, soms wel	38	6
- meestal wel	9	2
- altijd	3	1
totaal	602	100
5. Gebruik Fries in rekenles bij Nederlandstalige leerling	n	%
- nooit	425	71
- meestal niet	88	15
- soms niet, soms wel	83	14
- meestal wel	3	1
- altijd	3	1
totaal	602	100
6. Totaalgebruik Fries in klas bij Nederlandstalige leerling	n	%
- nooit	419	70
- meestal niet	113	19
- soms niet, soms wel	64	11
- meestal wel	6	1
- altijd	--	--
totaal	602	100

Van de onderzochte Nederlandstalige leerlingen in het Friese basisonderwijs blijkt slechts een kleine minderheid (9 tot 16 %) een leerkracht te hebben die tegen hen soms tot altijd het Fries gebruikt in de taal- en leesles, de rekenles, of in het algemeen bij alle vakgebieden en niet-vakgebonden situaties. Als we nagaan om welke leerlingen het gaat, blijkt dat zij nagenoeg allemaal in groep 2 en 4 zitten. In de volgende

paragraaf zullen we daarom niet ingaan op de schoolprestaties van de Nederlandstalige leerlingen in groep 6 en 8. Er is immers geen tweedeling binnen deze leerlingengroep te maken naar het gebruik van het Fries door hun leerkrachten; vrijwel alle Nederlandstalige leerlingen in groep 6 en 8 hebben te maken met leerkrachten die geen Fries tegen hen gebruiken.

Na indikking van de scores op de drie typologieën tot een tweedeling met de waarden 1 ((meestal) niet in het Fries) en 2 ((soms/altijd) wel in het Fries) zijn in tabel 5.10 - analoog aan tabel 5.2 - de aantallen leerkrachten en scholen opgenomen die betrokken zijn bij de tweedelingen.

Tabel 5.10 - Aantal leerkrachten en scholen waarover de twee groepen Nederlandstalige leerlingen per leerjaar en typologie verdeeld zijn.

	Typologie 4: gebruik Fries in taal- en leesles		Typologie 5: gebruik Fries in rekenles		Typologie 6: totaalgebruik Fries	
	niet	wel	niet	wel	niet	wel
	lk/sch	lk/sch	lk/sch	lk/sch	lk/sch	lk/sch
groep 2	20/18	7/7	19/17	8/8	20/18	7/7
groep 4	24/22	2/2	21/19	5/5	23/21	3/3

De Nederlandstalige leerlingen in groep 4 die een leerkracht hebben die het Fries tegen hen gebruikt, zijn afkomstig van twee tot vijf scholen, afhankelijk van het gebruik bij de taalles, de rekenles of in het algemeen. De Nederlandstalige leerlingen in groep 2 die een leerkracht hebben die het Fries tegen hen gebruikt, zijn afkomstig van zeven tot acht scholen. In beide leerjaren gaat het ook om een beperkt aantal leerlingen, zoals de tabellen in paragraaf 5.6 zullen laten zien. Voorzichtigheid bij de interpretatie van de gegevens is dus geboden.

5.6 De relatie tussen het gebruik van Fries als voertaal door de leerkracht en de schoolprestaties van de Nederlandstalige leerlingen

In deze paragraaf vergelijken we de gemiddelde taal- en rekenprestaties van twee groepen Nederlandstalige leerlingen: degenen die een leerkracht hebben die nauwelijks/nooit het Fries als voertaal gebruikt tegenover hen versus degenen die een leerkracht hebben die dat soms/altijd wel doet. Onderscheid wordt verder gemaakt naar gebruik van het Fries tegenover de Nederlandstalige leerlingen in de taal-, lees- en

rekenlessen dan wel het totaalgebruik van het Fries in de klas; bovendien wordt steeds rekening gehouden met de sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen. In het overzicht hierna worden de nummers van de sub-paragrafen genoemd waarin de betreffende vergelijkingen worden gemaakt.

In de analyses die hierna worden beschreven is nergens een significant interactie-effect aangetroffen van het Friese taalgebruik door de leerkracht en de sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen. De factor sociaal-etnische achtergrond zelf is vrijwel altijd significant; binnen de onderzochte groep Nederlandstalige leerlingen in groep 2 en 4 in Friesland is er dus sprake van belangrijke prestatieverschillen die samenhangen met het opleidingsniveau van de ouders.

Overzicht van prestatievergelijkingen naar gebruik Fries door de leerkracht per sub-paragraaf

typologie prestaties	1. Gebruik Fries bij taalles	2. Gebruik Fries bij rekenles	3. Totaalgebruik Fries
Taalprestaties Nederlandstaligen	5.6.1		5.6.2
Rekenprestaties Nederlandstaligen		5.6.3	5.6.4

5.6.1 Het gebruik van het Fries in de taalles en de taalprestaties van Nederlandstalige leerlingen

Tabel 5.11 bevat de gemiddelde taalscores van de Nederlandstalige leerlingen in groep 2 en 4, uitgesplitst naar het gebruik door de leerkracht van het Fries in de taal(- en lees)les tegenover deze leerlingen (typologie 4) en naar sociaal-etnische achtergrond. In de tabel zijn ook weer de standaarddeviatie en het aantal betrokken leerlingen opgenomen.

Tabel 5.11 - Taalvaardigheidsscores van Nederlandstalige leerlingen naar gebruik van het Fries in de taalles tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Bij minder dan 5 leerlingen is geen score opgenomen.

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 2						
LBO, autoch	980.7	38.4	25	--	--	3
MBO	994.3	27.0	36	976.2	28.0	20
HBO/WO	1006.6	31.4	37	1003.0	39.9	8
totaal	995.5	33.1	98	981.5	34.4	31
groep 4						
LBO, autoch	1048.3	29.5	22	--	--	3
MBO	1054.3	38.4	84	--	--	3
HBO/WO	1072.6	32.9	45	--	--	2
totaal	1058.9	36.6	151	--	--	8

Het aantal Nederlandstalige leerlingen in groep 4 tegen wie de leerkrachten Fries gebruiken bij de taalles is te klein om hier hun taalscores te presenteren. In groep 2 zijn de aantallen evenmin erg groot. In deze groep zien we dat de leerlingen tegenover wie de leerkrachten bij de taalles het Fries gebruiken wat lagere taalprestaties hebben behaald dan de leerlingen tegenover wie de leerkrachten dat niet doet. Voor de leerlingen van wie de ouders een MBO-opleiding hebben is het verschil het grootst.

Tevens is er een variantie-analyse uitgevoerd met de typologie 'gebruik Fries in taalles bij Nederlandstalige leerling' als factor, de sociaal-etnische achtergrond als controlevariabele en de taalvaardigheidsscore als afhankelijke variabele. Deze wijst uit dat in groep 2 het verschil tussen de prestaties van de leerlingen in het linker- en rechterdeel van de tabel na controle voor hun achtergrond significant is bij een p-waarde van 0.05. Oftewel: Nederlandstalige kleuters tegenover wie de leerkrachten Fries gebruiken bij de taalles, behalen significant lagere taalprestaties dan de Nederlandstalige kleuters tegenover wie de leerkrachten dat niet doen.

5.6.2 Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de taalprestaties van Nederlandstalige leerlingen

Tabel 5.12 bevat de gemiddelde taalscores van de Nederlandstalige leerlingen in groep 2 en 4, uitgesplitst naar het totaalgebruik door de leerkracht van het Fries in de klas tegenover deze leerlingen (typologie 6) en naar sociaal-etnische achtergrond.

Tabel 5.12 - Taalvaardigheidsscores van Nederlandstalige leerlingen naar totaalgebruik van het Fries tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Bij minder dan 5 leerlingen is geen score opgenomen

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 2						
LBO, autoch	980.7	38.4	25	--	--	3
MBO	993.6	27.5	37	976.6	27.7	19
HBO/WO	1006.4	31.8	35	1004.3	37.0	10
totaal	994.9	33.3	97	983.6	34.5	32
groep 4						
LBO, autoch	1050.4	32.0	17	1027.9	26.4	8
MBO	1057.5	38.3	75	1039.1	33.4	12
HBO/WO	1074.2	33.2	42	1060.0	20.7	5
totaal	1061.8	36.8	134	1039.7	30.3	25

De aantallen leerlingen in groep 2 komen erg sterk overeen met de aantallen in tabel 5.11. Vermoedelijk gaat het om bijna dezelfde tweedeling. Oftewel: de leerkrachten in groep 2 die bij de taal- en leesles Fries gebruiken tegen Nederlandstalige leerlingen, zijn vrijwel dezelfde als die dat in het algemeen in de klas tegenover deze leerlingen doen.

Wat groep 4 betreft, zijn de cellen in de rechterkolom van tabel 5.12 wel iets beter gevuld dan in de vorige tabel, maar nog steeds zijn de aantallen erg beperkt. In beide leerjaren en alle sociaal-etnische categorieën is niettemin zichtbaar dat Nederlandstalige leerlingen tegenover wie de leerkrachten het Fries gebruiken (d.w.z. het totaalgebruik van het Fries over vakgebieden en niet-vakgebonden situaties heen) lagere taalprestaties hebben behaald dan de leerlingen bij wie de leerkrachten dat niet doen.

De uitgevoerde variantie-analyses laten zien dat het effect van het Friese taalgebruik door de leerkrachten - na controle voor sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen - negatief significant is in beide groepen bij een p-waarde van 0.05.

5.6.3 Het gebruik van het Fries in de rekenles en de rekenprestaties van Nederlandstalige leerlingen

Tabel 5.13 bevat de gemiddelde rekenscores van de Nederlandstalige leerlingen in groep 2 en 4, uitgesplitst naar het gebruik door de leerkracht van het Fries in de rekenles tegenover deze leerlingen (typologie 5) en naar sociaal-etnische achtergrond.

Tabel 5.13 - Rekenvaardigheidsscores van Nederlandstalige leerlingen naar gebruik van het Fries in de rekenles tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen. Bij minder dan 5 leerlingen is geen score opgenomen.

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 2						
LBO, autoch	61.1	25.3	24	--	--	3
MBO	57.2	9.0	35	50.8	10.5	22
HBO/WO	63.0	15.9	35	58.9	10.5	10
totaal	60.4	16.9	94	52.4	11.4	35
groep 4						
LBO, autoch	67.8	13.9	16	58.5	11.1	8
MBO	66.1	12.5	74	66.2	11.0	12
HBO/WO	74.7	12.5	39	74.5	13.3	8
totaal	68.9	13.1	129	66.4	12.9	28

De aantallen leerlingen in groep 2 komen opnieuw sterk overeen met de aantallen in tabel 5.11 en 5.12. Typologie 4, 5 en 6 scheiden in groep 2 dus ongeveer dezelfde leerkrachten van elkaar.

In leerjaar 2 behalen de Nederlandstalige leerlingen tegen wie de leerkrachten Fries gebruiken in de rekenles lagere rekenscores dan de Nederlandstalige leerlingen tegen wie de leerkrachten dat niet doen. In groep 4 is alleen een duidelijk verschil zichtbaar bij de (kleine groep!) leerlingen met laag opgeleide ouders.

De variantie-analyses laten vervolgens een significant negatief effect zien van het gebruik van het Fries door de leerkracht tegen Nederlandstalige kleuters in groep 2 bij de rekenles.

5.6.4 Het totaalgebruik van het Fries in de klas en de rekenprestaties van Nederlandstalige leerlingen

Tabel 5.14 bevat de gemiddelde rekenscores van de Nederlandstalige leerlingen in groep 2 en 4, uitgesplitst naar het totaalgebruik door de leerkracht van het Fries in de klas tegenover deze leerlingen (typologie 6) en naar sociaal-etnische achtergrond.

Tabel 5.14 - Rekenvaardigheidsscores van Nederlandstalige leerlingen naar totaalgebruik van het Fries tegen hen door de leerkracht, naar leerjaar en naar sociaal-etnische achtergrond. Gemiddelde, standaarddeviatie en aantal leerlingen.

	Niet in het Fries			Wel in het Fries		
	gem.	sd	n	gem.	sd	n
groep 2						
LBO, autoch	61.1	25.3	24	--	--	3
MBO	56.7	9.4	38	50.9	10.4	19
HBO/WO	63.0	15.9	35	58.9	10.5	10
totaal	60.1	16.9	97	52.6	11.5	32
groep 4						
LBO, autoch	67.8	13.9	16	58.5	11.1	8
MBO	66.3	12.5	75	65.0	10.8	11
HBO/WO	75.2	12.7	42	70.2	11.1	5
totaal	69.3	13.2	133	63.9	11.3	24

In beide leerjaren zijn de rekenprestaties van de Nederlandstalige leerlingen tegenover wie de leerkrachten Fries gebruiken in de klas (gemiddeld bij alle vakgebieden en ook in niet-vakgebonden situaties) lager dan de rekenprestaties van de Nederlandstalige leerlingen tegenover wie de leerkrachten geen Fries gebruiken.

De variantie-analyses per leerjaar geven aan dat er alleen sprake is van een significant negatief effect van het Friese taalgebruik op de rekenprestaties van de Nederlandstalige leerlingen in groep 2, na correctie voor hun sociaal-etnische achtergrond.

5.7 Samenvatting en conclusies

In het reeds eerder aangehaalde proefschrift van De Jong en Riemersma (1994) wordt geconcludeerd dat het gebruik van het Fries als voertaal in het basisonderwijs noch voor de Friestalige noch voor de Nederlandstalige leerlingen invloed heeft op het

niveau van hun taalvaardigheid aan het einde van het basisonderwijs. In dit hoofdstuk is ook gekeken naar de invloed van het gebruik van het Fries door de leerkracht op de taal-, lees- en rekenprestaties van zowel Friestalige als Nederlandstalige leerlingen. Vooraf daaraan is gewaarschuwd voor al te stellige conclusies op basis van de onderzoeksgegevens; het gebruik van het Fries als voertaal is immers vastgesteld door middel van inschattingen door de leerkracht zelf en bovendien is niet nagegaan wat de ervaringen met Fries als voertaal in voorgaande leerjaren zijn geweest. Overigens was ook de variabele ‘voertaalgebruik op school’ van De Jong en Riemersma slechts gebaseerd op de informatie die de school had verstrekt over het percentage onderwijstijd in het Fries in het Inspectieonderzoek van 1988/89 (zie tabel 4.1).

In totaal zijn in dit hoofdstuk zes typologieën (tweedelingen) gepresenteerd waarop de onderzochte leerkrachten op basis van hun gebruik van het Fries in de klas een score hebben gekregen. De eerste drie typologieën hebben betrekking op het gebruik van het Fries door de leerkracht bij Friestalige leerlingen in respectievelijk de taal- en leesles, de rekenles en algemeen in de klas (over vakgebieden en niet-vakgebonden klas-situaties heen), de tweede drie typologieën hebben betrekking op datzelfde Friese taalgebruik, maar dan tegen Nederlandstalige leerlingen.

In de tabellen in paragraaf 5.4 en 5.6 zijn vervolgens de taal-, lees- en rekenprestaties van respectievelijk de Friestalige en Nederlandstalige leerlingen gepresenteerd, uitgesplitst naar jaargroep en sociaal-etnische achtergrond en bovendien steeds verdeeld in een groep die niet te maken heeft met Fries taalgebruik door de leerkracht en een groep die daarmee wel te maken heeft.

Wat betreft de Friestalige leerlingen bleek in alle tabellen dezelfde trend zichtbaar: Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten (soms) wel het Fries gebruiken (in de taal- en leesles, in de rekenles of algemeen in de klas) behalen wat hogere prestaties dan vergelijkbare leerlingen tegen wie de leerkrachten (bijna) nooit het Fries gebruiken. De verschillen zijn echter zelden significant; dat geldt alleen bij taal in groep 2 en bij rekenen in groep 8.

Wat betreft de Nederlandstalige leerlingen konden alleen de prestaties in groep 2 en 4 worden bestudeerd, omdat Nederlandstalige leerlingen in groep 6 en 8 vrijwel nooit te maken bleken te hebben met een leerkracht die tegen hen het Fries gebruikt. Wat de prestaties in de onderste groepen betreft, ging de trend in de tabellen ook hier steeds in dezelfde richting: Nederlandstalige leerlingen tegen wie de leerkrachten (soms) wel het Fries gebruiken (in de taal- en leesles, in de rekenles of algemeen in de klas) behalen wat lagere prestaties dan vergelijkbare leerlingen tegen wie de leerkrachten (bijna) nooit het Fries gebruiken. De verschillen zijn significant in groep 2; in groep 4 meestal niet.

6 Samenvatting en nabeschuwing

6.1 Onderzoeksvragen en opzet

In het onderzoek waarvan in de voorgaande hoofdstukken verslag is uitgebracht, stonden de volgende drie onderzoeksvragen centraal:

1. Welke prestaties in Nederlandse taal, rekenen en begrijpend lezen behalen basisschoolleerlingen in Friesland?
2. Hoe en in welke mate gebruiken basisscholen in Friesland het Fries als voertaal bij andere vakken dan het vak Fries?
3. Is er een relatie tussen het gebruik van Fries als voertaal op de basisschool en de prestaties van de leerlingen?

Deze vragen worden beantwoord met gegevens van directies, leerkrachten en leerlingen van basisscholen in Friesland. Voor een deel waren deze gegevens reeds verzameld in het kader van de derde meting van het landelijke Prima-cohortonderzoek in schooljaar 1998/99. Alle overige data zijn een jaar later verzameld in een aanvullend onderzoek.

Bij de leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 van 44 basisscholen in Friesland zijn toetsen afgenomen voor (voorbereidend) taal en rekenen; in groep 6 en 8 daarnaast ook voor begrijpend lezen. Dezelfde toetsen zijn ook gehanteerd in het Prima-onderzoek en daardoor waren er landelijke vergelijkingsgegevens voorhanden. Zowel in Prima als op de 44 basisscholen in Friesland zijn ook een aantal achtergrondkenmerken van de leerlingen verzameld, waarvan de sociaal-etnische achtergrond wel de belangrijkste is. De eerste onderzoeksvraag is beantwoord door de toetsscores van de leerlingen in Friesland af te zetten tegen de landelijk gemiddelde scores van leerlingen uit Prima die een vergelijkbare sociaal-etnische achtergrond hebben.

Bij de leerkrachten van 27 van deze 44 scholen is een schriftelijke leerkrachtvragenlijst afgenomen die betrekking had op hun gebruik van de Friese taal als voertaal in de klas. Bovendien zijn bij de directies van deze scholen alle beschikbare documenten opgevraagd die betrekking hebben op het schoolbeleid ten aanzien van het gebruik van het Fries als voertaal. In hoofdstuk 4 zijn deze gegevens gepresenteerd, voorafgegaan door enkele resultaten uit twee onderzoeken van de Onderwijsinspectie, die ook betrekking hadden op het gebruik van het Fries als voertaal op school. Daarmee is de tweede onderzoeksvraag beantwoord.

Op basis van de leerkrachtgegevens over hun Friese voertaalgebruik en de toetsprestaties van de leerlingen van deze leerkrachten is vervolgens in hoofdstuk 5 de derde onderzoeksvraag beantwoord. In dit hoofdstuk is onderscheid gemaakt tussen de leerlingen die van huis uit Friestalig zijn en de leerlingen die van huis uit Nederlandstalig zijn. Dit leerlingkenmerk was eveneens bij de schooldirecties opgevraagd.

6.2 Samenvatting van de onderzoeksbevindingen

Per onderzoeksvraag vatten we hierna kort onze onderzoeksbevindingen samen.

1. Welke prestaties in Nederlandse taal, rekenen en begrijpend lezen behalen basisschoolleerlingen in Friesland?

In hoofdstuk 3 zijn de behaalde toetsscores van de leerlingen in groep 2, 4, 6 en 8 van 44 basisscholen in Friesland vergeleken met de landelijk gemiddelde scores die zijn behaald in de referentiesteekproef van de derde Prima-meting. Steeds is daarbij rekening gehouden met de sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen. Uit de resultaten van de vergelijkingen blijkt dat de leerlingen op de Friese basisscholen met name in groep 8 lagere prestaties behaald hebben dan vergelijkbare leerlingen elders in Nederland. Dat geldt zowel bij taal als bij rekenen en begrijpend lezen. Ook in de lagere leerjaren komen enkele verschillen voor: bij begrijpend lezen behalen ook de Friese leerlingen in groep 6 significant lagere scores dan landelijk gemiddeld en bij rekenen is sprake van (licht) significante lagere scores van de Friese basisschoolleerlingen in groep 2 en 6.

2. Hoe en in welke mate gebruiken basisscholen in Friesland het Fries als voertaal bij andere vakken dan het vak Fries?

In hoofdstuk 4 is de opbrengst gepresenteerd van de leerkrachtvragenlijst en de verzameling van schoolbeleidsstukken omtrent het gebruik van het Fries als voertaal. Uit de ontvangen beleidsdocumenten maken we op dat maar weinig scholen in Friesland een expliciet beleid voeren ten aanzien van het Fries als voertaal. Daarnaast laten de resultaten van de leerkrachtvragenlijst zien dat het gebruik van het Fries als voertaal over het algemeen beperkt is, met uitzondering van groep 2. In deze groep wordt het Fries door de leerkrachten vaker als voertaal gebruikt om de start van Friestalige kleuters in het onderwijs te vergemakkelijken. Het Fries wordt bij het vakgebied Nederlandse taal en lezen het minst gebruikt, daarna respectievelijk bij rekenen/wiskunde, de zaakvakken en expressie/gymnastiek. Het merendeel van het Friese voertaalgebruik van de leerkrachten kan worden gekarakteriseerd als incidenteel, individueel en informeel en is voorbehouden aan speciale (niet-vakgebonden) situaties en tijden. Friestalige leerlingen hebben er meer mee te maken dan Nederlandstalige leerlingen, doordat de

leerkrachten het Fries vooral in individuele contacten met hen gebruiken. Leerkrachten in alle groepen gebruiken slechts sporadisch - en dan vooral bij de zaakvakken - schriftelijke materialen in het Fries.

Het gebruik van het Fries als voertaal door de leerkracht blijkt voorts samen te hangen met zijn/haar Friese taalbeheersing, met het percentage Friestalige leerlingen op school en in de klas en met de stedelijkheidsgraad van de vestigingsgemeente van de school.

3. Is er een relatie tussen het gebruik van Fries als voertaal op de basisschool en de prestaties van de leerlingen?

In hoofdstuk 5 is een relatie gelegd tussen het voertaalgebruik van het Fries door de leerkracht op de taal-, lees- en rekenprestaties van zowel Friestalige als Nederlandstalige leerlingen. Tevoren is geconstateerd dat de onderzoeksgegevens zich niet lenen voor al te stellige conclusies omtrent deze relatie; daarvoor zijn met name de beschikbare leerkrachtgegevens - die inschattingen betreffen van het eigen Friese voertaalgebruik - niet toereikend.

Zes typologieën (tweedelingen) zijn gepresenteerd waarop de onderzochte leerkrachten op basis van hun gerapporteerde gebruik van het Fries in de klas een score hebben gekregen. De eerste drie typologieën hebben betrekking op het gebruik van het Fries door de leerkracht bij Friestalige leerlingen in respectievelijk de taal- en leesles, de rekenles en algemeen in de klas (over vakgebieden en niet-vakgebonden klasse-situaties heen), de tweede drie typologieën hebben betrekking op datzelfde Friese taalgebruik, maar dan tegen Nederlandstalige leerlingen. Vervolgens zijn de taal-, lees- en rekenprestaties vergeleken van achtereenvolgens de Friestalige en Nederlandstalige leerlingen, die wel en die niet te maken hebben met een leerkracht die tegenover hen het Fries als voertaal gebruikt. Steeds is bij deze prestatievergelijkingen ook rekening gehouden met de sociaal-etnische achtergrond van de leerlingen.

Wat betreft de Friestalige leerlingen bleek in alle tabellen dezelfde trend zichtbaar: Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten (soms) wel het Fries gebruiken (in de taal- en leesles, in de rekenles of algemeen in de klas) behalen wat hogere prestaties dan vergelijkbare leerlingen tegen wie de leerkrachten (bijna) nooit het Fries gebruiken. De verschillen zijn echter zelden significant; dat geldt alleen bij taal in groep 2 en bij rekenen in groep 8.

Wat betreft de Nederlandstalige leerlingen konden alleen de prestaties in groep 2 en 4 worden bestudeerd, omdat Nederlandstalige leerlingen in groep 6 en 8 vrijwel nooit te maken bleken te hebben met een leerkracht die tegen hen het Fries gebruikt. Wat de prestaties in de laagste groepen betreft, ging de trend in de tabellen ook hier steeds in dezelfde richting: Nederlandstalige leerlingen tegen wie de leerkrachten (soms) wel het Fries gebruiken (in de taal- en leesles, in de rekenles of algemeen in de klas) behalen wat lagere prestaties dan vergelijkbare leerlingen tegen wie de leerkrachten (bijna)

nooit het Fries gebruiken. De verschillen zijn significant in groep 2; in groep 4 meestal niet.

6.3 Nabeschouwing

De onderzochte leerlingen in Friesland behalen lagere taalprestaties in groep 8, lagere rekenprestaties in groep 2, 6 en 8 en lagere leesprestaties in groep 6 en 8 dan vergelijkbare leerlingen elders in Nederland. De indruk die we daarmee krijgen van het niveau van het Friese basisonderwijs is bepaald niet rooskleurig te noemen. Tegelijkertijd willen we ter relativering wijzen op de verschillen die zich tussen de ITS-bevindingen en de onderzoeksresultaten van Van Ruijven (2000) blijken voor te doen en die aantonen dat een gewijzigde steekproef of een afwijkend meetjaar tot (gedeeltelijk) andere resultaten kan leiden. Feitelijk kan pas echt van achterstand worden gesproken als die gedurende een aantal achtereenvolgende metingen steeds opnieuw wordt geconstateerd.

Dat gesteld hebbende, willen we vervolgens toch ingaan op mogelijke verklaringen voor onderwijsachterstanden in Friesland. De geringe verstedelijking van de provincie Friesland en de specifieke beroepenstructuur aldaar zijn door Van Ruijven reeds aangedragen en bieden inderdaad wel enige verklaring. Een ander typerend kenmerk betreft de thuistaal van de onderzochte leerlingen, die voor ongeveer zestig procent het Fries betreft. Op verzoek van de opdrachtgever is in dit rapport niet nagegaan of er sprake is van prestatieverschillen tussen de Friestalige en Nederlandstalige leerlingen in ons onderzoek. Maar op basis van hoofdstuk 4 kunnen we wel constateren, dat in het basisonderwijs dat de Friestalige leerlingen volgen de belangrijkste voertaal niet hun eerste taal is, maar het Nederlands.

Eerder in dit rapport hebben we twee motieven onderscheiden voor scholen om Fries als voertaal te hanteren bij het onderwijs. De eerste heeft betrekking op het vak Fries, dat door het voertaalgebruik bij andere vakken minder geïsoleerd zou komen te staan waardoor de kerndoelen voor het Fries gemakkelijker behaald zouden kunnen worden. Dit motief is van toepassing op zowel Nederlandstalige als Friestalige leerlingen, aangezien beide groepen verplicht zijn het vak Fries te volgen. In ons onderzoek zijn geen toetsen afgenomen om de Friese taalvaardigheid te meten, dus over het effect van het Friese voertaalgebruik hierop kunnen we geen uitspraken doen. Het tweede motief voor Fries voertaalgebruik is uitsluitend van toepassing op Friestalige leerlingen en komt er op neer dat het beter zou zijn leerlingen (ook) in hun eigen taal aan te spreken. Eigenlijk kunnen aan dit motief weer twee componenten worden onderscheiden; aan de ene kant een sociaal-emotionele component: 'de leerlingen voelen zich beter thuis op school als ze in hun eigen taal worden toegesproken', en daarnaast een

didactische component: 'de leerlingen begrijpen de uitleg beter als die in hun eigen taal is'.

De sociaal-emotionele component treffen we in ons onderzoek vooral veelvuldig aan bij de leerkrachten van groep 2. Zij gebruiken het Fries als voertaal bij Friestalige kleuters om zo de overgang van thuis naar school gemakkelijker te maken. Vanaf groep 3, als de schoolse vakken echt hun intrede gaan doen, wordt het anders. Een groot deel van de leerkrachten in de hogere groepen gebruikt uitsluitend nog het Nederlands als voertaal. De rest gebruikt het Fries nog af en toe en dan hoofdzakelijk bij de individuele uitleg aan Friestalige leerlingen, de didactische component indachtig, of in niet-vakgebonden situaties, waarbij de sociaal-emotionele kant weer een rol speelt. Slechts een enkele leerkracht gebruikt het Fries vaker dan dat.

Die laatste groep is zelfs zo klein, dat het geen zin had deze in de ontwikkelde typologieën apart te onderscheiden. Het gevolg is dat in dit rapport slechts twee groepen leerkrachten - en hun leerlingen - tegenover elkaar konden worden gezet: leerkrachten die vrijwel helemaal geen Fries tegen hun leerlingen gebruiken, en leerkrachten die dat soms wel doen - ook al betreft het voornamelijk dat incidentele, informele en individuele gebruik. Wat ons betreft is dit de eerste reden waarom de resultaten van het onderzoek naar het effect van het Friese voertaalgebruik van de leerkrachten op de prestaties van hun leerlingen, voorzichtig en met voorbehoud dienen te worden geïnterpreteerd. Een andere reden is al eerder genoemd: de beschikbare gegevens over het voertaalgebruik van de leerkracht zijn tamelijk 'zacht'. Het betreft immers inschattingen van de leerkracht zelf en dus geen tellingen uit lesobservaties; bovendien is er weinig bekend over de ervaringen van de leerlingen in voorgaande schooljaren bij andere leerkrachten. Ten slotte willen we nog wijzen op de soms vrij beperkte aantallen leerkrachten en scholen waarop de analyses betrekking hebben. In principe is de kans daardoor groter dat andere school- of leerkrachtkenmerken van invloed waren op de gevonden prestatieverschillen; kenmerken die dezelfde scholen en leerkrachten van elkaar scheiden als de ontwikkelde typologieën.

Alle genoemde bedenkingen in acht genomen, tekende zich niettemin in hoofdstuk 5 een opmerkelijk eenduidige trend af. Of er nu een didactisch of een sociaal-emotioneel mechanisme achter steekt - dan wel beide of nog iets anders - valt niet goed te controleren, maar feit is dat de Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten (soms) het Fries gebruiken consequent wat hogere scores behaalden op de afgenomen toetsen dan de Friestalige leerlingen tegen wie de leerkrachten dat niet doen. Vervolgens is het eigenlijk wel logisch dat het Friese voertaalgebruik tegen Nederlandstalige leerlingen het omgekeerde lijkt te bewerkstelligen: iets lagere toetsscores dan van de Nederlandstalige leerlingen tegen wie de leerkrachten geen Fries gebruiken. Zij zouden zich

volgens dezelfde redenering immers beter thuisvoelen en een uitleg beter begrijpen als ze in hún eerste taal worden toegesproken.

Nogmaals zij benadrukt dat het slechts kleine, veelal niet significante verschillen betreft, waaraan niet te veel importantie moet worden toegekend. Bovendien geven de tegengestelde bevindingen voor Nederlandstalige en Friestalige leerlingen het dilemma al aan waarmee leerkrachten in de klas soms zullen kampen. In die zin is de keuze, om het Fries voornamelijk bij individuele instructie aan Friestalige leerlingen te gebruiken, misschien zo gek nog niet.

Literatuur

- Driessen, G., A. van Langen, H. Vierke (2000). *Basisonderwijs: veldwerkverslag, leerlinggegevens en ouder vragenlijsten. Basisrapportage Prima-cohortonderzoek derde meting 1998-1999*. Nijmegen: ITS.
- Inspectie van het Onderwijs (1989). *Het onderwijs in het Fries op de basisschool: stand van zaken 1988-1989*.
- Inspectie van het Onderwijs (2001). *Het onderwijs in het Fries op de basisscholen in Friesland... De stand van zaken*. Inspectierapport, nr. 2001-4.
- Jong, S. de & A.M.J. Riemersma (1994). *Taalpeiling Yn Fryslân. Onderzoek naar de beheersing van het Fries en het Nederlands aan het einde van de basisschool*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
- Ruijven, E.C.M. van (2000). *Naar school. Participatie en Prestaties in de Provincie Fryslân*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
- Tjerkstra, W. (1999). Een apart geval. Taalbeleid in Fryslân maakt taalscholen. In: *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding*, 58, 4, 10-13.

